

บทที่ 2

เอกสารและการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเอกสารและงานการศึกษาที่เกี่ยวข้องเรื่องการใช้แหล่งเรียนรู้ของโรงเรียน ในศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพการศึกษาสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอนนั้น ผู้ศึกษาได้ศึกษาเอกสาร และการศึกษาที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ความหมายของแหล่งเรียนรู้
2. ความสำคัญของแหล่งเรียนรู้
3. การจัดแหล่งเรียนรู้และการใช้แหล่งเรียนรู้
4. การศึกษาที่เกี่ยวข้อง

ความหมายของแหล่งเรียนรู้

การใช้แหล่งเรียนรู้เป็นสิ่งจำเป็นในการจัดการเรียนรู้อื่นจะทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ประสบการณ์ และเกิดกระบวนการเรียนรู้ ตามจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษา ที่จะสร้างนักเรียน ที่มีคุณภาพ ซึ่งแหล่งเรียนรู้มีความหมายดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2539) ให้ความหมายแหล่งเรียนรู้ว่า หมายถึง ถิ่น ที่อยู่ บริเวณ บ่อเกิด แห่ง ที่ ศูนย์รวมความรู้ที่เข้าไปศึกษาหาความรู้ ความเข้าใจ และความชำนาญ ศูนย์พัฒนา การเรียนรู้ หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา (2543, หน้า 3) ได้ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ คือ ถิ่น ที่อยู่ บริเวณ บ่อเกิด แห่ง ที่ หรือศูนย์รวมความรู้ ที่ให้เข้าไปศึกษาหาความรู้ ความเข้าใจ และความชำนาญ ขณะที่ ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ และดารณี คำวังนัง (2545, หน้า 18) ได้อธิบาย ความหมายของแหล่งเรียนรู้ หมายถึง สภาพแวดล้อมทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน ที่จะช่วยให้ ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และเป็นแหล่งที่จะทำให้ผู้สอนสามารถออกแบบการเรียนรู้ให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติ หรือได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่าง กลุ่มเพื่อน ระหว่างครูกับนักเรียน ระหว่างวิทยากรประจำแหล่งเรียนรู้กับครูและผู้เรียน รวมทั้งเป็น แหล่งที่ผู้เรียนอาจอาศัยการสืบค้นของตนเพื่อการแสวงหาความรู้เพิ่มเติม ส่วนกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2543ก, หน้า 43) ได้ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ไว้ดังนี้ เป็นแหล่งข้อมูล ข่าวสารสารสนเทศ และประสบการณ์ที่สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ แสวงหาความรู้

และเรียนรู้ด้วยตนเอง ตามอัธยาศัยอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง เพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น หมายถึง บุคคลหรือสถานที่ราชการ สถานที่เอกชน สถานที่ประกอบการหรือพิพิธภัณฑ์ สวนสาธารณะ ศูนย์กีฬาและนันทนาการ วิถีชีวิตที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่ง กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2543, หน้า 40) ได้ให้ความหมายว่า คือ บุคคล ประสพการณ์ สถาบันทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น สื่อ นวัตกรรม เทคโนโลยีทางการศึกษา เครือข่ายอินเทอร์เน็ต หรือชุดสื่อเอกสารสิ่งพิมพ์ ชุดการเรียนสำเร็จรูปจากนวัตกรรมใหม่ ๆ การสื่อสารโดยเทคโนโลยีสารสนเทศและเทคโนโลยีทางการศึกษา ขณะที่ ประจักษ์ บุญอารีย์ (2545) กล่าวว่าควรมีแหล่งเรียนรู้ในแต่ละท้องถิ่นดังนี้

1. แหล่งเรียนรู้ตามธรรมชาติ ได้แก่ แหล่งการเรียนรู้ ที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ เช่น หิน ดิน น้ำ สัตว์ พืช อากาศ หรือสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ทุกอย่างที่อยู่ในท้องถิ่น เช่น พื้นที่ป่า ในชุมชน ถ้า ภูเขา น้ำตก หาดทราย แหล่งน้ำ ทะเล ต้นไม้ หินชนิดต่าง ๆ ดินจากพื้นที่ต่าง ๆ นก สัตว์ป่า ปลา แสงแดด ลม ฝน แมลงต่าง ๆ สภาพภูมิศาสตร์ท้องถิ่น แหล่งเกลือและสินแร่ต่าง ๆ ฯลฯ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นเป็นและมีขึ้นตามธรรมชาติเป็นสิ่งที่เราต้องเรียนรู้และเข้าใจ สามารถนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์คุณแลอนุรักษ์ และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขสมดุลและยั่งยืนจะมีคุณค่าต่อ การศึกษามากเพียงใดขึ้นอยู่กับ การเห็นคุณค่าและการบริหารจัดการ

2. แหล่งการเรียนรู้ที่สร้างขึ้น ได้แก่ แหล่งการเรียนรู้ที่องค์กรภาครัฐและเอกชนสร้างขึ้นเพื่อลูกหลานในท้องถิ่น เช่น

2.1 หอสมุดของท้องถิ่น และห้องสมุดเอกชนทั้งที่อยู่ในและนอกสถานศึกษาขององค์กรเอกชนหรือของส่วนบุคคล แม้ว่าเทคโนโลยีสารสนเทศจะเจริญก้าวหน้าเพียงใดก็ตาม การอ่านก็ยังคงมีความสำคัญมากเพียงนั้น

2.2 สถาบันการเรียนรู้ที่สร้างขึ้นในท้องถิ่นคือ สถานที่ที่สร้างขึ้นเพื่อให้คนเข้าเที่ยวชมและเรียนรู้ของท้องถิ่น เช่นศูนย์ศิลปวัฒนธรรม หอศิลป์ พิพิธภัณฑ์เมือง พิพิธภัณฑ์ปลาน้ำจืด สวนสัตว์ สวนสมุนไพร สวนหิน สวนรุกขชาติ ศูนย์วิทยาศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งแต่ละท้องถิ่นสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อลูกหลานอย่างหลากหลาย

2.3 แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี ได้แก่ สถานที่อันเป็นร่องรอยความเป็นมาในอดีตของแต่ละท้องถิ่น เช่นซากปรักหักพัง ของชุมชนเก่า วัดเก่า ภาพเขียนสีผนังถ้ำ เตาเผา เครื่องปั้นดินเผา ปราสาทขอมซึ่งมีในท้องถิ่น ควรได้รับการจัดการให้เป็นแหล่งเรียนรู้

2.4 สถานที่ราชการ ต้องจัดสถานที่ของประชาชน บริการประชาชนเพื่อประชาชน โปร่งใส ตรวจสอบได้ เรียนรู้และเข้าใจได้ว่ามีภารกิจอะไร ประชาชนจะปฏิบัติอย่างไรในการใช้บริการ ฯลฯ ป้าย “สถานที่ราชการห้ามเข้า” จะต้องหมดไปจากสถานที่ราชการ

2.5 สถานประกอบการของเอกชน เป็นความรับผิดชอบของสถานการณืภาคเอกชน ที่ต้องมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาตามปณญญา “All for Education” นอกจากให้โอกาสใช้เป็นแหล่งฝึกงานแล้ว ควรมีกฎหมายกำหนดให้สถานประกอบการจัดโอกาสให้ผู้ต้องเรียนรู้ สามารถได้เรียนรู้กิจกรรมต่าง ๆ ได้ด้วย

2.6 สถานที่สาธารณะ เช่น สวนสาธารณะ อนุสาวรีย์ สนามกีฬา วนอุทยาน ป่าชุมชน ค่ายลูกเสือ

2.7 แคนเคาerpและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่สถานที่ที่สร้างขึ้นให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือจิตวิญญาณตามความเชื่อของแต่ละชุมชน เช่นศาลเจ้า ดอนเจ้าปู่ ศาลพระภูมิ ศาลหลักเมือง ฯลฯ

3. วัดวาอารามและสถานที่สำคัญทางศาสนา เป็นสถาบันและแหล่งการเรียนรู้คู่กับสังคมไทยและสังคมโลกมายาวนานมีในทุกชุมชนเช่น วัดของชุมชนพุทธ โบสถ์ในชุมชนคริสต์ มัสยิดในชุมชนอิสลาม นับเป็นแหล่งเรียนรู้ทางศาสนา ศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญที่แต่ละท้องถิ่น ควรได้รับการจัดการให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่สมบูรณ์สำหรับลูกหลาน

4. ภูมิปัญญาและแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ในทุกท้องถิ่นมีปัญญาที่บรรพชนได้เรียนรู้และสืบทอดต่อกันมาอย่างมากมาย ทั้งยังมีแหล่งภูมิปัญญาที่เป็นบุคคลหรือเรียกกันว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน และมีสถานที่ที่เก็บรวบรวมผลผลิตหรือผลงานอันเกิดจากการกระทำของภูมิปัญญาบุคคลอย่างมากมาย ทั้งภูมิปัญญาบุคคลและสถานที่ ควรถูกจัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ของลูกหลาน ได้รับการยกย่องชมเชยในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์ทางการศึกษาและวัฒนธรรมของท้องถิ่น และควรได้รับสิทธิประโยชน์ในฐานะผู้ให้การศึกษาตามควรแก่สถานภาพ

5. กิจกรรมในวิถีชีวิตและประเพณีของท้องถิ่น มีกิจกรรมการงาน การละเล่น และประเพณีวัฒนธรรมมากมายที่คนในแต่ละสังคมต้องเรียนรู้และถือปฏิบัติ เช่น อาชีพต่าง ๆ ซึ่งมีความรู้และการปฏิบัติแตกต่างกันไปที่นักเรียนและผู้ใฝ่รู้สามารถเรียนรู้ได้ทั้งสิ้น

6. วัตถุเครื่องมือเครื่องใช้ในท้องถิ่น ในแต่ละท้องถิ่นมี เครื่องมือเครื่องใช้ อันเป็นผลผลิตจากภูมิปัญญาอย่างมากมาย ควรจะได้ศึกษาค้นคว้า จัดทำหรือจัดหาของตัวอย่างทำเอกสารหรือรวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่ให้นักศึกษาเรียนรู้ได้อย่างสะดวก

7. แหล่งท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยว ในโลกไร้พรมแดนต่อไปนี้ คนทุกชาติ ทุกภาษา จะไปมาหาสู่เพื่อเรียนรู้ซึ่งกันและกัน สถานที่ท่องเที่ยวจึงเป็นแหล่งการเรียนรู้ของคนต่างถิ่นและคนในท้องถิ่น โดยเฉพาะการเรียนรู้ด้านภาษาและวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน

8. แหล่งเรียนรู้จากสื่อสารมวลชนและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ด้วยความเจริญก้าวหน้า ด้านการสื่อสารและการโทรคมนาคม ทุกท้องถิ่นสามารถที่จะมีสื่อการเรียนรู้อิเล็กทรอนิกส์ ได้ทั่วไป ซึ่งสามารถทั้งในสถาบันการศึกษา และธุรกิจ เช่น ธุรกิจอินเทอร์เน็ต อีเมลล์ คอมพิวเตอร์ เกมส์ ฯลฯ ความเจริญก้าวหน้าเหล่านี้หากได้นำไปเพื่อการเรียนรู้ ก็จักเป็นประโยชน์อย่างมหาศาล แต่หากผู้ใหญ่ในท้องถิ่น ใช้เป็นเครื่องมือและแหล่งมอมเมาลูกหลาน เพื่อความร่ำรวยและเห็นแก่ตัว โดยใช้เยาวชนลูกหลานเป็นเป้าหมายก็จะเป็นอันตรายอย่างยิ่ง

9. โรงเรียนและสถาบันการศึกษาทุกระดับ โรงเรียนและสถาบันการศึกษาในอนาคต ไม่เป็นเพียงสถานการสอนสำหรับนักเรียนนักศึกษาในวัยใดวัยหนึ่งต่อไปอีกแล้วแต่จะพัฒนา ไปสู่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ซึ่งปวงชนสามารถเข้าไปเรียนรู้ได้จากแหล่งข้อมูลและเครื่องมือที่ได้มาจากภาษีของประชาชน สถาบันการศึกษาในชุมชนจะเชื่อมโยงเครือข่ายที่สามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง

ในทำนองเดียวกัน รัชนิกร ทองสุคติ (2545, หน้า 14) ได้จำแนกแหล่งวิทยาการท้องถิ่น ออกเป็น 6 ประเภท คือ

1. ทรัพยากรบุคคล หมายถึง บุคคลที่มีความรู้ ความสามารถในด้านต่าง ๆ ที่สามารถ ถ่ายทอดความรู้ที่ตนมีอยู่ให้ผู้สนใจต้องการเรียนรู้ในท้องถิ่น ได้แก่บุคคลที่มีทักษะความสามารถ ในสาขาอาชีพต่าง ๆ เช่น ช่างฝีมือ ช่างทอง ช่างไม้ หรือผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่าง ๆ อาทิ ศิลปิน ทุกแขนง นักกฎหมาย นักหนังสือพิมพ์ ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้อาวุโส ที่มีประสบการณ์มากเป็นต้น

2. ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ให้ประโยชน์ต่อ มนุษย์ได้แก่ ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ สัตว์ พืชและแร่ธาตุเป็นต้น

3. ทรัพยากรวัตถุและสถานที่ หมายถึง อาคารสิ่งก่อสร้างวัสดุอุปกรณ์ในท้องถิ่น ที่ประชาชนศึกษาหาความรู้ให้ได้มา ซึ่งคำตอบหรือสิ่งที่ต้องการ เช่น โรงน้ำประปา ที่ว่าการอำเภอ โรงพยาบาล และสิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัวเรา สามารถพบเห็นในชีวิตประจำวันเป็นต้น

4. ทรัพยากรประเภตสื่อ หมายถึง บุคคลหรือสิ่งที่ติดต่อให้ถึงกันหรือชักนำให้รู้จักกัน ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดเนื้อหา ความรู้ ทักษะและเจตคติ ด้วยการส่งผ่านทางประสาท สัมผัส ทั้ง 5 แหล่งวิทยาการประเภตสื่อนี้ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ สามารถดำเนินการ ไปอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพสูงและที่สำคัญที่สุด คือ สามารถกระจายความรู้ไปสู่ทุก ๆ พื้นที่โลกอย่างทั่วถึงและต่อเนื่องทรัพยากรประเภตนี้ สามารถจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะคือ

4.1 สื่อสิ่งพิมพ์ ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร สิ่งพิมพ์เฉพาะกิจ (โปสเตอร์ จุลสาร แผ่นปลิว ป้ายประกาศ)

4.2 สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นสื่อที่อาศัยเทคนิคอิเล็กทรอนิกส์ สร้างสรรค์ในรูปของเสียงและภาพ ทั้งภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว สื่อเหล่านี้สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาท ตา หู แบ่งได้เป็น 2 พวกคือสื่อที่ได้เสียงอย่างเดียวและสื่อที่ได้ภาพและเสียง

5. ทรัพยากรประเภทเทคนิค หมายถึง สิ่งที่แสดงถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและนวัตกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งประดิษฐ์คิดค้น สิ่งที่มีมนุษย์ทำการปรับปรุง อาทิ โรงงานที่ทันสมัยระบบการสื่อสารคมนาคม ศูนย์คอมพิวเตอร์ เครื่องมือหรือระบบใหม่ๆ ที่นำเข้ามาใช้ในท้องถิ่น ซึ่งช่วยให้การเรียนรู้ถึงความก้าวหน้าของมนุษย์ช่วยให้ผู้เรียนเกิดจินตนาการ เกิดแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ในด้านความคิดและสิ่งประดิษฐ์คิดค้น

6. ทรัพยากรประเภทกิจกรรม หมายถึง การปฏิบัติทางด้านประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ การปฏิบัติงานของหน่วยราชการตลอดจนความเคลื่อนไหวของการแก้ปัญหาและปรับปรุงพัฒนาสภาพต่าง ๆ ในท้องถิ่นการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ จะทำให้เกิดการเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรม อาทิ การรณรงค์ป้องกันสารเสพติด การส่งเสริมการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย และการรณรงค์ความปลอดภัยของเด็กและสตรีในท้องถิ่น

จากความหมายดังกล่าวสรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง สถานการณ์ หรือบุคคล อาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อม สื่อเทคโนโลยี ที่เป็นแหล่งข้อมูล และมีส่วนร่วมส่งเสริมสนับสนุน ให้ความรู้สามารถจัดประสบการณ์ให้ผู้เรียนได้แสวงหาความรู้ เกิดการเรียนรู้ ทั้งภายในและภายนอกโรงเรียนหรือศูนย์รวมข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ เทคโนโลยี ทั้งจากสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้เรียนเข้าไปศึกษาหาความรู้และเรียนรู้ด้วยตนเองตามอัธยาศัย ทำให้ผู้เรียนพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของตนเองตามธรรมชาติ และเต็มตามศักยภาพ ซึ่งแหล่งเรียนรู้ประกอบด้วยแหล่งเรียนรู้ภายใน โรงเรียนและแหล่งเรียนรู้ภายในท้องถิ่น แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน ได้แก่ ห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดหมวดวิชา ห้องพิพิธภัณฑสถาน ห้องคอมพิวเตอร์ ศูนย์วิชาการ ศูนย์พัฒนากิจกรรมการเรียนการสอน สวนพฤกษศาสตร์ เป็นต้น

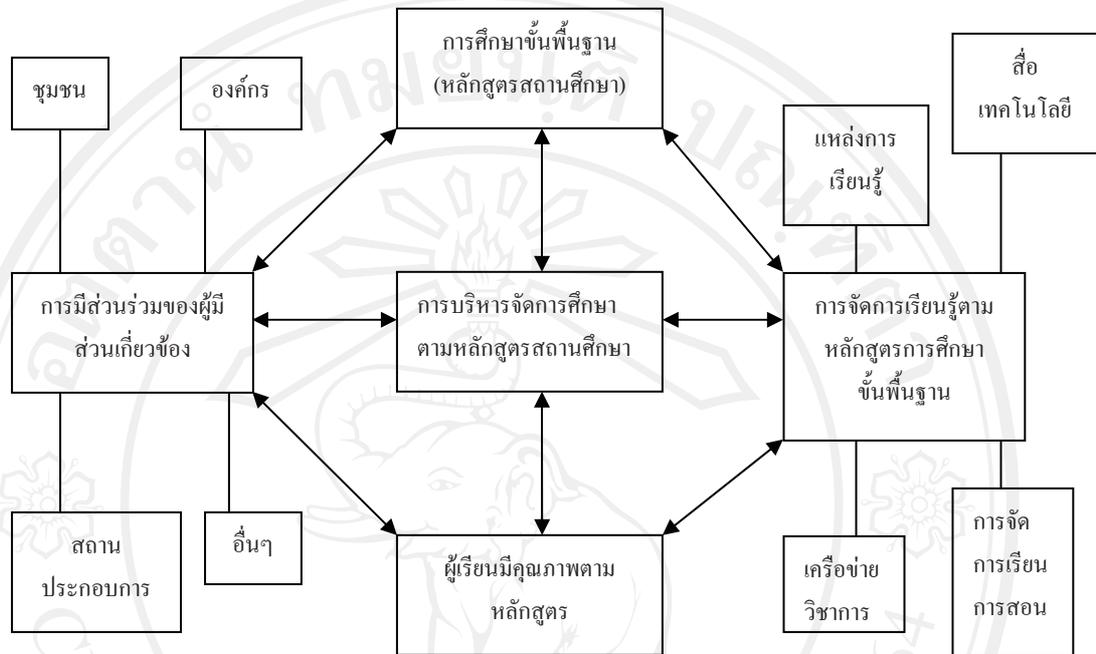
ความสำคัญของแหล่งเรียนรู้

แหล่งเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และบรรลุมาตรฐานของหลักสูตร ทำให้ผู้เรียนมีคุณภาพ แหล่งเรียนรู้ทำให้ผู้เรียนได้ฝึกทักษะต่าง ๆ ส่งผลต่อการเรียนรู้ มีความเข้าใจในบทเรียนมากยิ่งขึ้น และพัฒนาผู้เรียนให้มีประสิทธิภาพ แหล่งเรียนรู้จึงมีความสำคัญต่อการจัดการเรียนรู้อย่างยิ่ง

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546, หน้า 12) มุ่งเน้นนักเรียนเป็นสำคัญ โรงเรียนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงต้องทำหน้าที่สนับสนุน ส่งเสริมให้ ผู้เรียน เป็นผู้ที่มีความรู้เพียงพอที่จะดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักและสามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ได้เต็มตามศักยภาพ โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ไว้ดังนี้

1. จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล
  2. ฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้ มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา
  3. จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง
  4. จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา
  5. ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัย เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกัน จากสื่อ การเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ
  6. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ
- นอกจากนี้ยังได้กล่าวไว้อีกว่า รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่ง การเรียนรู้ ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ หรืออาจเขียนเป็นแผนภูมิ ที่แสดงองค์ประกอบที่มีผลต่อคุณภาพของผู้เรียนดังนี้

แผนภูมิที่ 1 องค์ประกอบของแหล่งเรียนรู้ที่มีผลต่อคุณภาพของผู้เรียน

ที่มา : ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ และดารณี คำว้จันง (2545, หน้า 3)

จะเห็นได้ว่าทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ดังที่กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2543, หน้า 1 - 4) สรุปคุณลักษณะที่มีศักยภาพและความสามารถของผู้เรียนที่จะพัฒนาตนเองและสังคมไปสู่ความสำเร็จได้ประกอบด้วย

1. การเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ มีคุณลักษณะใฝ่รู้ใฝ่เรียนและรู้จักแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง
2. การมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ ประเมินค่า และคิดริเริ่มสร้างสรรค์
3. การมีความสามารถที่จะรับ ถ่ายทอด และพัฒนาเทคโนโลยีได้อย่างสร้างสรรค์และเหมาะสม
4. การมีความสามารถในการแก้ปัญหาและเผชิญหน้ากับสถานการณ์ใหม่ ๆ
5. การรู้จักทำงานเป็นหมู่คณะ

6. ความตระหนักในการมีส่วนร่วมที่จะรักษาวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมการปกครอง
ระบอบประชาธิปไตย และคุณธรรมตามหลักศาสนา

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงหลักการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลางให้
เป็นไปอย่างได้ผล ควรยึดหลักการดังนี้

1. การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ควรเป็นไปอย่างมีชีวิตชีวา ดังนั้นผู้เรียนควรมีบทบาท
รับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตน และมีส่วนร่วมต่อการเรียนการสอน
2. การเรียนรู้เกิดขึ้นได้จากแหล่งต่างๆกัน มิใช่จากแหล่งใดแหล่งหนึ่งเพียงแหล่งเดียว
ประสบการณ์ความรู้สึกนึกคิดของแต่ละบุคคลถือว่าเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญ
3. การเรียนรู้ที่ดีจะต้องเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการสร้างความรู้ความเข้าใจด้วยตนเอง
จึงช่วยให้ผู้เรียนจดจำและสามารถใช้การรู้นั้นให้เป็นประโยชน์ได้ การเรียนที่ผู้เรียนเป็น
การค้นพบด้วยตนเองมีส่วนช่วยให้เกิดความเข้าใจลึกซึ้งและจดจำได้ดี
4. การเรียนรู้กระบวนการเรียนรู้มีความสำคัญ หากผู้เรียนเข้าใจและมีทักษะในเรื่อง
กระบวนการเรียนรู้แล้ว จะสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้และคำตอบต่าง ๆ ที่ตน
ต้องการ
5. การเรียนรู้ที่มีความหมายแก่ผู้เรียน คือการเรียนรู้ที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน
ได้จริง

การจัดการศึกษาที่เน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางดังกล่าวสามารถที่จะเรียนรู้ได้ทุกแห่ง
ทุกเวลาตามความสามารถและความต้องการของผู้เรียน จึงควรมีแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลาย
เพียงพอ และทันสมัย ตอบสนองผู้เรียนได้มากที่สุด ดังที่ หน่วยนิเทศก์ กรมสามัญศึกษา
(2543, หน้า 65 - 66) กล่าวถึงการดำเนินการในการจัดแหล่งเรียนรู้ตามแนวทางไว้ดังนี้

1. โรงเรียนควรมีโครงการ ส่งเสริม สนับสนุนให้ห้องสมุดเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ
ในโรงเรียน
2. จัดให้มีห้องโสตทัศนศึกษา ห้อง Sound Lap ที่พร้อมให้บริการทั้งในและนอกเวลา
3. จัดให้มีห้องอื่น ๆ ตามความจำเป็นและเหมาะสม เช่น ห้องพุทธศาสนา ห้องจริยธรรม
ห้องศิลปวัฒนธรรม ห้องเกียรติภูมิ ห้องปฏิบัติการของหมวดวิชา ฯลฯ ที่จะเอื้อต่อการเรียนรู้ของ
ผู้เรียน
4. ควรจัดให้มีห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นเอกเทศจากการสอนตามปกติ
เพื่อให้นักเรียนใช้ปฏิบัติการตามความสนใจ
5. จัดให้มีข้อมูลสารสนเทศตามเพื่อการเรียนรู้และข้อมูลเทียบกับแหล่งเรียนรู้ด้วย
ตนเอง มีการปรับปรุงให้เป็นปัจจุบันอยู่เสมอ

สำหรับ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2545, หน้า 44 - 45) เห็นความสำคัญของห้องสมุดโรงเรียน ที่มีผลต่อการพัฒนาการเรียนการสอนของผู้เรียน เพราะเป็นแหล่งรวบรวมจัดเก็บและให้บริการวัสดุสารนิเทศ ความรู้ ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ห้องสมุดเป็นแหล่งการเรียนรู้ ข้อมูล ข่าวสารต่าง ๆ ห้องสมุดเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่จำเป็นสำหรับครูอาจารย์และนักเรียนในโรงเรียน เป็นแหล่งที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้มาศึกษาหาความรู้ เรียนรู้วิทยาการต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ส่งเสริมนิสัยใฝ่รู้ใฝ่เรียน และมีนิสัยรักการอ่าน ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญที่ต้องพัฒนาให้เกิดแก่เยาวชนของชาติ และนอกจากห้องสมุดเป็นสถานที่เก็บรวบรวมหนังสือ ไว้เพื่อการศึกษาค้นคว้าแล้ว ในปัจจุบันได้รวบรวมสื่อชนิดอื่นๆ ไว้ด้วย ซึ่งเรียกชื่อต่างกันเช่น หอสมุด สำนักหอสมุด สำนักวิทยการ สถาบันบริการสารสนเทศ สำนักบรรณสารสนเทศ ห้องสมุดอัตโนมัติ ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ ห้องสมุดดิจิทัล เป็นต้น ห้องสมุดจึงเป็นที่รวบรวมข้อมูลสารนิเทศ ทั้งที่เป็นสื่อตีพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น สไลด์ เทปวีดิทัศน์ แผ่นซีดี-รอม หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ สื่อมัลติมีเดีย เป็นต้น ดังนั้น ห้องสมุดโรงเรียนควรเป็นศูนย์การเรียนรู้ โดยเป็นที่รวมของทรัพยากรสารสนเทศทั้งที่เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ และสิ่งไม่ตีพิมพ์หรือวัสดุสื่อโสตทัศน์ และในสังคมปัจจุบันเป็นสังคมอิเล็กทรอนิกส์ โรงเรียนควรพิจารณาดำเนินการพัฒนาห้องสมุดให้มีบทบาทเหมาะสมกับสภาพสังคมในปัจจุบันซึ่งประเทศไทย สื่อสิ่งพิมพ์ยังคงเป็นสื่อหลักของห้องสมุด ในขณะที่เดียวกันควรจัดหาสื่อประเภทไม่ตีพิมพ์สื่ออิเล็กทรอนิกส์และนำเทคโนโลยีต่างๆ มาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการด้วย

ในทำนองเดียวกัน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544, หน้า 38) ได้กล่าวถึง ความสำคัญในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชนว่า อาจเป็นไปได้ในลักษณะของห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ศูนย์การเรียนรู้ ห้องสมุดในโรงเรียน ในวัด ในโรงงาน ในพิพิธภัณฑสถาน หรือสถานที่ภายในชุมชน ซึ่งเป็นสถานที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้ประเภทต่าง ๆ ได้แก่ ประชาชนในชุมชน นอกจากนี้อาจจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบประเภทต่าง ๆ เช่น การสอน อ่าน-เขียน การสอนการศึกษาสายสามัญ การฝึกอบรมวิชาชีพ ที่สนองความต้องการของชุมชน และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ โดยทั่วถึง และมีอยู่อย่างต่อเนื่องในชุมชนตามแนวทางของการศึกษาตลอดชีวิต สอดคล้องกับศิริกาญจน์ โกสุมภ์ และดารณี คำวจิณัง (2545, หน้า 22) เห็นว่าโรงเรียนในอนาคตควรมีการจัดการเรียนรู้ให้สัมพันธ์กับวิถีชีวิตในชุมชน กล่าวคือ การจัดการกระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องเชื่อมโยงกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนในแต่ละท้องถิ่น เพราะแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกันทั้งสภาพภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติ อาชีพ ขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา และความเป็นอยู่ ความแตกต่างเหล่านี้ ล้วนเป็นองค์ความรู้ที่ควรค่าแก่การสืบทอดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและประเทศชาติ

นอกจากนี้ สมลักษณ์ ภาพันธ์ (2547, หน้า 35) กล่าวถึงยุทธศาสตร์ในการเสริมสร้างการเรียนรู้ไว้ดังนี้

1. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ที่ทำให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริงและเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ เรียนรู้วิธีเรียนรู้ได้ทำงานกลุ่มผ่านกระบวนการประชาธิปไตยทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้เรียนและผู้สอน
2. การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ให้ทุกสถาบัน ในชุมชนมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดภูมิปัญญา แลกเปลี่ยนความรู้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต สร้างความเข้มแข็งทางปัญญา
3. การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการสร้างชีวิตสาธารณะ ทุกคนมีส่วนร่วม กำหนดประเด็นปัญหาและร่วมหาทางเลือกโดยผ่านการพิจารณาของทุกส่วนแล้วกำหนดกิจกรรมที่จะต้องปฏิบัติและการเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

สำหรับสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2550, หน้า 1) กล่าวถึง การใช้แหล่งเรียนรู้ มีความสำคัญในกระบวนการจัดการเรียนรู้ สำหรับผู้เรียนเพราะผู้เรียนสามารถเรียนรู้จากสภาพจริง จัดการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้จะเกี่ยวข้องกับบุคคล สถานที่ ธรรมชาติ หน่วยงาน องค์กร สถานประกอบการ ชุมชน และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ซึ่งผู้เรียน ผู้สอน สามารถศึกษาค้นคว้าหาความรู้ หรือเรื่องที่สนใจได้จากแหล่งเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น ชุมชนและธรรมชาติ เป็นชุมชนพหุวัฒนธรรม ที่เราสามารถค้นพบความรู้ได้ไม่รู้จัก ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง มีลักษณะเด่นของการจัดการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ คือ ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง ค้นหาคำตอบด้วยตนเอง ได้ฝึกทำงานเป็นกลุ่มร่วมคิดร่วมทำร่วมแก้ปัญหาต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และทักษะกระบวนการต่าง ๆ ได้ฝึกทักษะการสังเกตการณ์วิเคราะห์ข้อมูล การตีความหมาย และการสรุปความ คิดแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ ได้ประเมินการทำงานด้วยตนเอง สามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้และเผยแพร่ความรู้ได้ สำหรับผู้สอนทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ให้ความรู้ ให้คำแนะนำ ให้การสนับสนุน

จากการจัดแหล่งเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน ซึ่งมีความสำคัญที่จะเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ของผู้เรียน เป็นแหล่งความรู้ที่หลากหลายที่ผู้เรียนสามารถเข้าไปศึกษาค้นคว้าและเกิดการเรียนรู้ได้ด้วยตนเองด้วยวิธีการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน จึงมีความจำเป็นที่สถานศึกษาทุกแห่งจะต้องให้ความสำคัญและจัดการให้มีแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้มีคุณภาพมาตรฐานการเรียนรู้ต่อไป

การจัดแหล่งเรียนรู้และการใช้แหล่งเรียนรู้

ในการจัดแหล่งเรียนรู้และใช้แหล่งเรียนรู้ มีความสำคัญที่จะเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งมีผู้ให้แนวคิดของการจัดการแหล่งเรียนรู้และใช้แหล่งเรียนรู้ ในด้านต่าง ๆ ไว้หลายลักษณะดังนี้

บุคลากร

การพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในโรงเรียนมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำให้การปฏิรูปการเรียนรู้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ให้ครูมีเสรีภาพในการคิด ในการพัฒนาคุณภาพของงาน การเพิ่มพูนความรู้ในงานการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความสนใจความต้องการของผู้เรียน ดังที่ กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ (2543ก, หน้า 21 - 21) ได้ระบุแนวทางการพัฒนาบุคลากรในสถานศึกษาที่ควรดำเนินการ คือ

1. จัดการแหล่งการเรียนรู้ให้ครูได้ศึกษาและพัฒนาตนเอง
2. จัดระบบการนิเทศภายในสถานศึกษาให้ร้อยรัดกับการนิเทศจากภายนอกหรือการส่งเสริมสนับสนุนจากสถาบันการศึกษาที่เป็นพี่เลี้ยงของสถานศึกษา
3. ส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรในสถานศึกษากล้าคิด กล้าทำ กล้าตัดสินใจ และมีเสรีภาพทางวิชาการ
4. ส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรในสถานศึกษาเพื่อทำงานร่วมกันได้แลกเปลี่ยนสิ่งที่เรียนรู้และประสบการณ์ในการจัดการเรียนการสอน และพัฒนาการเรียนการสอนร่วมกัน
5. ส่งเสริมสนับสนุนให้ประชากรในสถานศึกษาเข้าร่วมรับการอบรมร่วมประชุมสัมมนา ฝึกปฏิบัติการที่หน่วยงานหรือสถาบันการศึกษาต่าง ๆ จัดขึ้น
6. ส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรในสถานศึกษาได้แลกเปลี่ยนการเรียนรู้และประสบการณ์ในการทำงานกับบุคลากรในสถานศึกษาอื่น
7. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ครูพัฒนาตนเองตามมาตรฐานวิชาชีพครู
8. ส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรในสถานศึกษาได้สะสมประสบการณ์ทางวิชาชีพเพื่อการเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น

ในด้านการพัฒนาบุคลากรเพื่อส่งเสริมการจัดและการใช้แหล่งเรียนรู้ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2543, หน้า 6) ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาบุคลากรเพื่อส่งเสริมการจัดและการใช้แหล่งเรียนรู้ดังนี้

1. จัดประชุมสัมมนาให้ความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน
2. จัดทัศนศึกษาดูงานแหล่งเรียนรู้อื่นๆนอกโรงเรียน

3. ส่งเสริมให้ร่วมกับหน่วยงาน องค์กรของรัฐ เอกชนที่จัดโครงการ กิจกรรมให้ความรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ

4. จัดศูนย์วิทยากรรวบรวมความรู้ไว้ให้ผู้เรียนศึกษาด้วยตนเอง

5. จัดการแข่งขันประกวดการจัดแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนตามความสนใจและความต้องการจำเป็นเพื่อเสริมหลักสูตรปกติ

6. จัดนิเทศภายในเพื่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน

7. ประเมินและติดตามผลการพัฒนาบุคลากรด้านการจัดและใช้แหล่งการเรียนรู้ในโรงเรียน

สำหรับ อัมภา บุญช่วย (2537, หน้า 145 -147) กล่าวถึงการจัดบรรยากาศในโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ โดยห้องเรียนเป็นสถานที่สำคัญที่นักเรียนได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ นักเรียนจะอยู่ในห้องเรียนมากกว่าอยู่นอกห้องเรียน ในแต่ละวันที่นักเรียนมาโรงเรียน ดังนั้น ห้องเรียนควรมีบรรยากาศที่เอื้ออำนวยให้นักเรียนได้รับประสบการณ์ในทางบวก เพื่อพัฒนาตนเองให้มีทักษะอันกว้างต่อสังคมที่เด็กมีปฏิสัมพันธ์ด้วย การจัดบรรยากาศในห้องเรียนมีสิ่งเกี่ยวข้องและควรคำนึงถึงตัวครู ครูเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับนักเรียนมากที่สุดและเป็นผู้มีบทบาทในการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ของนักเรียน ทั้งด้านความรู้ ความสามารถ ทักษะคิด ค่านิยมต่าง ๆ เป็นอย่างมาก ครูต้องให้ความเป็นกันเองต่อนักเรียน ทำตัวให้เหมือนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตนักเรียน เป็นทั้งครู พี่ เพื่อน พ่อแม่ เพื่อให้เด็กเกิดความอบอุ่นและไว้วางใจ ทำให้นักเรียนพร้อมในการรับรู้ในสิ่งที่ครูสอน ครูต้องประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดี น่าเชื่อถือศรัทธาไม่ลำเอียง มีบรรยากาศที่เป็นมิตร ครูไม่ทำตนเป็นคนสำคัญเพียงคนเดียว รู้จักรับฟังความคิดเห็นของนักเรียน ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างครูกับครู ครูกับนักเรียน ควรทำเป็นตัวอย่างที่ดี มีความเคารพซึ่งกันและกัน และมีความเป็นกันเอง มีการรักษาคุณระเบียบของโรงเรียน

อาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม

อาคารสถานที่ มีความสำคัญในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ส่งเสริมสนับสนุน

ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และสร้างบรรยากาศในการจัดการเรียนการสอน ดังที่ เมธิ ปิณฑานนท์ (2528) กล่าวว่า หากการจัดบริเวณและอาคารสถานที่ของสถานศึกษาไม่เหมาะสมแล้ว จะส่งผลต่อการบริหารและการอบรมสั่งสอนอย่างมาก ซึ่งสอดคล้องกันกับเสรี ลาซโรจน์ (2531, หน้า 163) ซึ่งกล่าวว่าบรรยากาศภายในโรงเรียน จะเป็นต้นแบบและอุปกรณ์สำคัญในการสร้างเสริมความมีระเบียบวินัย สุชนิสัย ความคิดสร้างสรรค์ ความกระตือรือร้น อันเป็นลักษณะนิสัยที่พึงประสงค์ของนักเรียนและผู้เกี่ยวข้อง และ กิติมา ปริดีดิลก (2532, หน้า 197)

กล่าวว่าการจัดการอาคารสถานที่ เป็นการรู้จักใช้อาคารให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมทั้งการควบคุมดูแลรักษา และให้บริการแก่ชุมชน และการส่งเสริมทำนุบำรุงอาคารสถานที่ที่มีอยู่ให้คงสภาพดี สนองความต้องการได้อย่างเพียงพอ อาคารสถานที่ของโรงเรียนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะช่วยให้การเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การเรียนการสอนจะบรรลุผลได้ จะต้องจัดอาคารสถานที่ของโรงเรียน ให้อยู่ในสภาพดี ถูกหลักวิชา เอื้อต่อการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้มากที่สุดและประหยัด

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม อรพันธุ์ ประสิทธิ์รัตน์ (2545) กล่าวถึงความหมาย ความสำคัญ และองค์ประกอบของสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ไว้ดังนี้ ความหมายของสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ (Learning Environment) หมายถึง สภาพหรือสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวผู้เรียนที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรืออาจเป็นสิ่งที่ถูกจัดทำสร้างขึ้น อาจเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต เป็นรูปธรรมที่มองเห็นได้ หรือเป็นนามธรรมที่ไม่สามารถมองเห็นได้ อยู่ในห้องเรียน หรือนอกห้องเรียน ซึ่งมีผลกระทบต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลการเรียนรู้ของผู้เรียน สำหรับความสำคัญของสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ สรุปได้ดังนี้

1. สภาพแวดล้อมการเรียนรู้สนับสนุนและอำนวยความสะดวกในการเรียนการสอน สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เหมาะสม เช่น ห้องเรียนมีความสะดวกสบาย มีอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอนครบถ้วน ทำให้ผู้เรียนมีความสุขในการเรียน ผู้สอนมีความสุขในการสอน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ จะช่วยสนับสนุนและส่งเสริมให้การเรียนการสอนดำเนินไปด้วยความราบรื่นสะดวก รวดเร็ว ตามแผนที่วางไว้

2. สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ สนับสนุนการเรียนรู้หลายด้าน เช่น ทำให้ผู้เรียนเกิดความประทับใจ เป็นตัวกระตุ้นผู้เรียนให้มีความสนใจและเกิดแรงจูงใจในการเรียน เปลี่ยนเจตคติไปในทางที่ดี มีความพึงพอใจในการเรียน ช่วยให้เกิดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ปัจจัยสำคัญในกระบวนการเรียนการสอนก็คือ ความรู้สึกที่เกิดจากตัวผู้เรียน ความรู้สึกพึงพอใจ สนใจ อยากรู้ อยากรู้อย่างไร ซึ่งจะเป็นตัวการนำไปสู่การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในที่สุด ดังนั้นถ้าผู้เรียนอยู่ในสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่สมบูรณ์ ทั้งทางด้านกายภาพ จิตภาพ และทางด้านสังคมภาพ แล้วจะช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกดังกล่าวได้

3. สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ช่วยจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่พึงประสงค์ให้แก่ผู้เรียน ประสบการณ์การเรียนรู้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม ตามปกติแล้ว การรับรู้และการเรียนรู้ของผู้เรียน จะเกิดขึ้นหลังจากที่ได้ปะทะสัมพันธ์กับสิ่งภายนอกที่มากระตุ้นประสาทสัมผัสของผู้เรียน การปะทะสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆเป็นการสร้างประสบการณ์ ดังนั้น ถ้าเราต้องการให้ผู้เรียนได้รับ

ประสบการณ์การเรียนรู้ที่ดี ก็ต้องจัดให้ผู้เรียนอยู่ในสภาพการเรียนรู้ที่ดีก่อนและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ เหล่านี้ จะเป็นตัวกำหนดประสบการณ์ของผู้เรียนในภายหลัง

4. สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่ดีจะช่วยพัฒนาบุคลิกภาพของผู้เรียน จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการจัดการศึกษา ประการหนึ่งก็คือมุ่งให้ผู้เรียนมีบุคลิกภาพที่ดี มีการแสดงออกทางกาย วาจา และใจ ตามแบบอย่างที่ดีสมควรรับ กล่าวคือมีคุณธรรมและจริยธรรมที่เป็นเครื่องหมายของคนดี มีการประพฤติปฏิบัติที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างดี การที่จะหล่อหลอมพฤติกรรมหรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้เรียนให้เป็นไปในทิศทางที่พึงประสงค์นั้น ต้องใช้เวลา และอาศัยปัจจัยหลายอย่างประกอบกัน จึงจะสามารถกล่อมเกลาผู้เรียนได้ สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ถือว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะช่วยปรับ หรือ โน้มน้าวพฤติกรรมของผู้เรียน โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่มีบรรยากาศที่อบอุ่น เป็นมิตร มีความเป็นประชาธิปไตย ยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกันตัดสินใจปัญหาด้วยเหตุผลต่างๆ เหล่านี้จะค่อยๆแทรกซึมเข้าไปในความรู้สึกนึกคิดของผู้เรียนสะสมทีละน้อยจนในที่สุดก็แสดงออกในลักษณะของบุคลิกภาพ รูปแบบในการรับรู้ ตลอดจนค่านิยมต่าง ๆ ของผู้เรียน

5. สภาพแวดล้อมการเรียนรู้มีส่วนช่วยในการควบคุมชั้นเรียนให้ผู้เรียนมีระเบียบวินัย สภาพแวดล้อมการเรียนรู้เป็นตัวกำหนดอาณาเขตของการเรียน ทำให้มีบรรยากาศที่แตกต่างไปจากกิจกรรมอื่น ยกตัวอย่างเช่น ลักษณะของสภาพแวดล้อมการเรียนรู้จะไม่เหมือนลักษณะของสภาพแวดล้อมในสถานเริงรมย์ ผู้เรียนเมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมทางการเรียนที่จัดไว้เหมาะสมก็จะรู้สึกสำรวม อยู่ในระเบียบวินัยมากขึ้น โดยเฉพาะถ้ามีการจัดโต๊ะเก้าอี้ของนักเรียนอย่างมีวัตถุประสงค์ จะช่วยให้การควบคุมชั้นเรียนเป็นระบบระเบียบ และง่ายสำหรับผู้สอนมากขึ้น

6. สภาพแวดล้อมการเรียนรู้เป็นแหล่งทรัพยากรทางการเรียน การจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ในปัจจุบันเป็นไปอย่างกว้างขวาง หลายแห่งเห็นความสำคัญของมุมวิชาการ ศูนย์วิชาการ มุมสื่อการเรียนการสอน ทำให้ทั้งผู้เรียนและผู้สอนสามารถใช้เป็นแหล่งค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมได้ตลอดเวลาที่ต้องการเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแบบยืดหยุ่นเป็นศูนย์กลางได้อย่างดี นอกจากนี้แหล่งทรัพยากรการเรียนจะช่วยพัฒนาความรับผิดชอบให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน ตลอดจนเป็นการสร้างนิสัยให้ใฝ่เรียนใฝ่รู้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ไม่ยึดติดอยู่แต่เฉพาะความรู้ที่ได้จากผู้สอน

7. สภาพแวดล้อมการเรียนรู้เสริมสร้างบรรยากาศในการเรียน สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่ดีจะทำให้บรรยากาศในการเรียนเอื้อต่อการเรียนการสอนให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากที่สุด ในสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มีความสะดวกสบาย สงบ ปราศจาก

สิ่งแวดล้อม จะช่วยสร้างบรรยากาศทางวิชาการให้เกิดขึ้น ทำให้ผู้เรียนมีความกระตือรือร้นที่จะศึกษาหาความรู้หรือกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆอย่างตั้งใจและมีสมาธิ ยิ่งถ้าผู้สอนและเพื่อนร่วมชั้น ซึ่งจัดว่าเป็นสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ด้านจิตภาพมีบุคลิกลักษณะที่อบอุ่นเป็นมิตรก็จะยิ่งทำให้บรรยากาศในการเรียนการสอนเป็นไปในทิศทางที่พึงประสงค์มากขึ้น

8. สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนและผู้เรียนกับผู้เรียนด้วยกัน การจัดสถานที่โต๊ะเก้าอี้ อุปกรณ์ต่าง ๆ ให้ง่ายต่อการเคลื่อนไหวโยกย้าย ทำให้ผู้สอนไปถึงตัวผู้เรียนได้สะดวก ตำแหน่งของผู้สอนไม่จำเป็นต้องอยู่หน้าชั้นเสมอไปผู้สอนอาจนั่งท่ามกลางผู้เรียนเพื่อให้คำปรึกษา แนะนำแนวทาง สภาพแวดล้อมเช่นนี้จะช่วยให้ผู้สอนมีความใกล้ชิดกับผู้เรียนมากขึ้น ทำให้รู้จักอุปนิสัยตลอดจนพฤติกรรมของผู้เรียนเป็นรายบุคคลได้ดี ส่วนผู้เรียนจะลดความกลัว และมีความกล้ามากขึ้น กล้าพูด กล้าแสดงความคิดเห็นมีเจตคติที่ดีต่อผู้สอน

9. สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เหมาะสมจะช่วยลดความเมื่อยล้าหรือความอ่อนเพลียทางด้านสรีระของผู้เรียน เช่น การจัดโต๊ะเก้าอี้ที่มีขนาดพอเหมาะกับร่างของผู้เรียนช่วยให้การนั่งสบายสามารถนั่งได้นานๆโดยไม่ปวดหลัง การให้แสงส่องสว่างในห้องเรียนที่เหมาะสมจะช่วยให้ผู้เรียนคลายความเมื่อยล้าของสายตา นอกจากนี้ยังเป็นการส่งเสริมพัฒนาการของผู้เรียนด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาด้วย

สำหรับองค์ประกอบของสภาพแวดล้อมการเรียนรู้มี 3 ประการคือ

1. สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ทางกายภาพ (Physical Environment) เป็นสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ส่งผลต่อผู้เรียนทางกาย ประกอบด้วย สถานที่เรียน ซึ่งเกี่ยวข้องกับอุปกรณ์ประกอบและอุปกรณ์ตกแต่ง องค์ประกอบของสถานที่หลัก ๆ มักจะคล้ายคลึงกันไม่ว่าจะเป็นห้องเรียน หรือห้องปฏิบัติการ คือจะประกอบด้วยพื้นที่ประตูด่านต่าง ผนังห้องเพดาน ขนาดของห้อง สภาพของสถานที่โดยทั่วไป เช่น แสงสว่าง เสียง การระบายอากาศ ระบบควบคุมอุณหภูมิ ถ้าเป็นห้องเรียนก็จะมีโต๊ะเก้าอี้ กระดานดำ ป้ายนิเทศ รูปภาพ สื่อการสอนประเภทวัสดุกราฟิก อันได้แก่ แผนภูมิ แผนสถิติ แผนที่ ลูกโลก ส่วนห้องปฏิบัติการหรือห้องทดลองก็จะมีอุปกรณ์ใช้ในการศึกษาค้นคว้าหรือทดลองเฉพาะห้อง ขนาดของห้องและอุปกรณ์ประกอบจะแตกต่างกันออกไปตามวัตถุประสงค์ของการใช้ นอกจากนี้จะมีอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอนต่างๆ ที่จัดโดยผู้สอนและผู้เรียน เพื่อใช้ในการเรียนของเนื้อหาแต่ละวิชา

2. สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ทางจิตภาพ (Psychological Environment) เป็นสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกในทางบวก หรือทางลบ คือ เป็นสิ่งที่มากระทบความรู้สึกนึกคิดของผู้เรียน ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากสิ่งที่เป็นกายภาพหรือเกิดจากบุคคลสิ่งที่เป็นกายภาพ

ที่มากระทบความรู้สึกของผู้เรียน ได้แก่ ความร้อน หนาว ทำให้รู้สึกหงุดหงิดหรือสดชื่น สีที่ทำให้รู้สึก เช่น เขียวตา วิงเวียน ร้อน พื้นที่ว่างหรือแออัด ระยะห่างของพื้นที่ทำให้เกิดความรู้สึกใกล้ชิด หรือห่างเหิน ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสถานที่ที่เป็นตัวก่อให้เกิดความรู้สึกต่าง ๆ ได้ สำหรับบุคคลที่เป็นสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ทางจิตภาพนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากบุคลิกภาพหรือการกระทำของบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้เรียน เช่น ครูผู้สอน เพื่อนร่วมชั้น หรือบุคลากรอื่น ๆ โดยเฉพาะบุคลิกภาพของครูผู้สอนจะมีอิทธิพลต่อความรู้สึกทางบวกหรือทางลบของผู้เรียนค่อนข้างมาก ความเข้มงวดของครูอาจจะเป็นแบบอย่างที่ดีเกี่ยวกับการมีวินัยของผู้เรียน ความสง่างามในท่าทีกของครูก่อให้เกิดความชื่นชมประทับใจ การลงโทษผู้เรียนอย่างไม่มีเหตุผลของครูจะทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกไม่ปลอดภัย สับสนไม่รู้จะปฏิบัติตัวอย่างไรจึงจะถูกต้องเป็นต้น

3. สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ทางสังคมภาพ (Sociological Environment) เป็นสภาพแวดล้อมที่ส่งผลต่อผู้เรียนอันเนื่องมาจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การประพฤติปฏิบัติต่อกัน ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติ หรือเป็นไปตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ยกตัวอย่างเช่น การร่วมมือการทำงาน การช่วยเหลือกัน การเคารพในความคิดเห็นของผู้อื่น การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และมีน้ำใจต่อกัน สำหรับในชั้นเรียนแล้ว สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ทางสังคมภาพ ได้แก่ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง

การจัดการแหล่งเรียนรู้ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมเป็นภาระงานที่ผู้บริหารจะต้องตระหนักถึงความสำคัญในกาจัดบรรยากาศในโรงเรียนให้น่าอยู่ อยากเรียน ยั่วยุให้นักเรียนมาโรงเรียนด้วยความเต็มใจและพอใจ นักเรียนเกิดความรักและภูมิใจในโรงเรียนของตนเป็นการหล่อหลอมนักเรียนช่วยกันรักษาสภาพแวดล้อมของโรงเรียนอีกด้วย ตามที่กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2543ข ,หน้า 4 - 5) กล่าวว่า สิ่งแวดล้อมและบรรยากาศทั้งในและนอกห้องเรียนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้อง การปลูกฝังเจตคติ และค่านิยมที่ดีงามตลอดจนลักษณะที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นกับนักเรียน โรงเรียนจึงควรจัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการจัดการเรียนการสอนด้วยการจัดสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกห้องเรียนดังนี้

1. สถานที่ ได้แก่ อาคารเรียน ห้องเรียน โรงอาหาร ห้องน้ำ ห้องส้วม บริเวณโรงเรียนต้องคำนึงถึงความร่มรื่นสวยงาม เรียบง่ายเป็นธรรมชาติ โดยคำนึงถึงความสะอาด ถูกสุขลักษณะ และปลอดภัย

2. ห้องเรียน การจัดที่นั่งนักเรียนควรจะมีการเปลี่ยนรูปแบบของการจัดโต๊ะเรียนในลักษณะต่าง ๆ เพื่อช่วยเปลี่ยนบรรยากาศในการเรียนให้เกิดความแปลกใหม่ นักเรียนได้มี

โอกาสหมุนเวียนที่นั่งในกลุ่มเพื่อนอย่างทั่วถึง และควรจัดให้เหมาะสมกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนต่าง ๆ

สำหรับ ห้องเสริมการเรียนต่าง ๆ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2543 ก, หน้า 25 - 26) เห็นว่ามีส่วนเสริมให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา เช่น มีการจัดศูนย์สารสนเทศ หรือศูนย์ข้อมูลข่าวสาร การจัดห้องและมุมนิทรรศการ การจัดพิพิธภัณฑ์การศึกษาในโรงเรียน การจัดห้องวิชาต่าง ๆ และปฏิบัติการ การจัดห้องสมุด ห้องสมุดเกมส์การศึกษา การจัดศูนย์สื่อการศึกษา

การจัดห้องโสตทัศนูปกรณ์เพื่อการศึกษา และยังคงกล่าวอีกว่า โรงเรียนจะต้องมีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพดังนี้

1. กำหนดนโยบายของโรงเรียนเรื่องการจัดบรรยากาศส่งเสริมการเรียนรู้ให้ชัดเจน
2. สร้างความเข้าใจให้เกิดความตระหนัก เห็นคุณค่าในระหว่างบุคลากรในโรงเรียน และชุมชน
3. สำรวจสภาพปัจจุบัน และปัญหาของโรงเรียน เพื่อกำหนดเป็นแผนงาน โครงการ และแผนปฏิบัติงาน
4. ดำเนินการจัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมเพื่อเอื้อต่อการเรียนรู้ตามแนวทาง และแผนงานที่กำหนด
5. แสวงหาความช่วยเหลือจากหน่วยงานในชุมชน และหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชน
6. นิเทศ กำกับ ติดตาม สนับสนุน ส่งเสริม และสร้างขวัญกำลังใจแก่บุคลากรที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง
7. สร้างสรรค์งาน/กิจกรรมด้านอื่น ๆ
8. ประชาสัมพันธ์แนวคิด และผลงานให้ผู้ปกครองและชุมชนทราบ และมีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่าง ๆ

9. ประเมินผลการดำเนินงาน รายงานผลการปฏิบัติและเผยแพร่ผลงานดีเด่น ส่วน สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2548ก, หน้า ฉ) ได้กล่าวถึงวิธีการจัดให้ พิพิธภัณฑ์ เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ ต้องประชาสัมพันธ์เชิงรุก โดยการให้ข่าวสารข้อมูลทางสื่อที่หลากหลาย เช่น วิทยุท้องถิ่น หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น แผ่นพับ หอกระจายข่าว ประชาสัมพันธ์ผ่านหน่วยงานที่เป็นเครือข่าย การประชุมของชาวบ้าน ประชาสัมพันธ์ในงานต่าง ๆ ของวัด การออกหน่วยประชาสัมพันธ์เคลื่อนที่ และประชาสัมพันธ์ทางอินเทอร์เน็ต พิพิธภัณฑ์ควรทำการตลาด สำรวจและกำหนดขอบเขตของกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่เพื่อนำมาใช้ในการวางแผนจัด

กิจกรรมให้สนองความต้องการของแต่ละกลุ่มเป้าหมาย จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในวิชาพิพิธภัณฑน์ ให้เรียนในบทเรียนแล้วให้นักศึกษามาศึกษา ดูงานเพิ่มเติมที่พิพิธภัณฑน์ในท้องถิ่น และเมื่อนักเรียน มาศึกษาหาความรู้แล้วสามารถนำไปเทียบโอน คิดเป็นหน่วยกิตได้ ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมและสนับสนุนในการจัดกิจกรรมของพิพิธภัณฑน์ ให้ประชาชนเข้า มามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของพิพิธภัณฑน์ ประสานงานเพื่อสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานและ องค์กรที่เกี่ยวข้อง เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การประชาสัมพันธ์ถึงตัว การจัด กิจกรรมในพื้นที่และในหน่วยงานของกลุ่มเป้าหมาย ปรับและพัฒนาข้อมูลให้ทันสมัยอยู่เสมอ ผู้บริหารพิพิธภัณฑน์ต้องมีวิสัยทัศน์และสนับสนุนการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีการพัฒนาบุคลากร อย่างสม่ำเสมอ ต้องทำให้พิพิธภัณฑน์ได้รับการยอมรับว่า เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต

ดังนั้น ในการจัดแหล่งเรียนรู้ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม จึงมีความสำคัญ ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อให้สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ทางจิตภาพ และทาง สังคมภาพช่วยในการส่งเสริมบุคลิกภาพของผู้เรียน สร้างประสบการณ์ในการเรียน สร้างแรงจูงใจ และสร้างบรรยากาศในการเรียนทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ พร้อมทั้งจะรับรู้ และมีความเข้าใจ ในเรื่องที่ตรงกัน ซึ่งส่งผลต่อคุณภาพของผู้เรียนดีขึ้น

สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ

ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2544, หน้า 8 - 9) ได้อธิบายความหมายของสื่อเทคโนโลยีว่า หมายถึง สื่อการเรียนรู้ที่ได้ผลิตขึ้น เพื่อใช้ควบคู่กับเครื่องมือโสตทัศนวัสดุ หรือ เครื่องมือที่เป็นเทคโนโลยีใหม่ ๆ ดังกล่าว เช่น แดปบันทึกรูปภาพพร้อมเสียง (วีดิทัศน์) แดปบันทึกลายเสียง สไลด์ สื่อคอมพิวเตอร์ช่วยสอน นอกจากนี้สื่อเทคโนโลยียังหมายรวมถึงกระบวนการต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการนำเทคโนโลยี มาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน เช่น การใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อการเรียนการสอน การศึกษาผ่าน ดาวเทียม นอกจากสื่อเทคโนโลยีแล้วยังมีสื่อสิ่งพิมพ์ อันได้แก่ หนังสือ และเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ซึ่งได้แสดงหรือจำแนก หรือเรียบเรียงสาระความรู้ต่างๆโดยใช้หนังสือที่เป็นตัวเขียน หรือตัวพิมพ์ เป็นสื่อเพื่อแสดงความหมาย สื่อสิ่งพิมพ์มีหลายประเภท เช่น เอกสารหนังสือ ตำรา หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร จุลสาร จดหมาย จดหมายเหตุ บันทึก รายงาน วิทยานิพนธ์ เป็นต้น และ นอกจากนี้ก็ยังมีสื่ออื่นๆที่ส่งเสริมการเรียนการสอน ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะสามารถ อำนวยประโยชน์ให้แก่ท้องถิ่นที่ขาดแคลน สื่อสิ่งพิมพ์และสื่อเทคโนโลยีสื่อเหล่านี้อาจแบ่ง ได้เป็น 4 ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้

1. สื่อบุคคล หมายถึง บุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ซึ่งสามารถทำหน้าที่ถ่ายทอดสาระความรู้ แนวคิด เจตคติและวิธีปฏิบัติตน ไปสู่บุคคลอื่น สื่อบุคคลอาจเป็นบุคคลที่อยู่ในระบบโรงเรียน เช่น ผู้บริหาร ครูผู้สอน ตัวผู้เรียน นักการภารโรง หรืออาจเป็นบุคลากรภายนอกโรงเรียน เช่น บุคลากรในท้องถิ่นที่มีความชำนาญและเชี่ยวชาญในสาขาอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

2. สื่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือสภาพที่อยู่รอบตัวผู้เรียน เช่น พืชผัก ผลไม้ สัตว์ชนิดต่าง ๆ ปรากฏการณ์ แผ่นดินไหวสภาพดินฟ้าอากาศ ห้องเรียน ห้องปฏิบัติการ แหล่งวิทยบริการหรือแหล่งการเรียนรู้ ห้องสมุด ชุมชน สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นสื่อที่มีความสำคัญต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ซึ่งครูหาได้ไม่ยาก

3. สื่อกิจกรรมหรือกระบวนการ หมายถึง กิจกรรมหรือกระบวนการที่ครูหรือผู้เรียน กำหนดขึ้นเพื่อเสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ ใช้ในการฝึกทักษะซึ่งต้องใช้กระบวนการคิด การปฏิบัติ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้ของผู้เรียน เช่น การแสดงละคร บทบาทสมมุติ การสาธิต สถานการณ์จำลอง การจัดนิทรรศการ การไปทัศนศึกษาออกสถานที่ การทำโครงการ เกมส์ เพลง การปฏิบัติตามรายงาน ฯลฯ

4. สื่อวัสดุเครื่องมือและอุปกรณ์ หมายถึง วัสดุที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อประกอบการเรียนรู้ เช่น หุ่นจำลอง แผนภูมิ แผนที่ ตาราง สถิติ กราฟ ฯลฯ นอกจากนี้ยังรวมถึงสื่อประเภท เครื่องมือและอุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ในการปฏิบัติงานต่างๆเช่น อุปกรณ์ทดลองวิทยาศาสตร์ เครื่องมือวิชาช่าง เป็นต้น

สื่อการเรียนการสอน กิดานันท์ มลิทอง (2540, หน้า 79) ได้ให้ความหมายของ “สื่อการสอน” ไว้ว่า สิ่งใดก็ตามที่บรรจุข้อมูล เพื่อให้ผู้ส่งและผู้รับสามารถสื่อสารกันได้ตรงตามวัตถุประสงค์เมื่อมีการนำสื่อมาใช้ในการเรียนการสอน จึงเรียกว่าสื่อการสอน (Instruction Media) หมายถึง สื่อชนิดใดก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นเทปบันทึกเสียง สไลด์ วิทยุ โทรทัศน์ วีดิทัศน์ แผนภูมิ ภาพนิ่ง ฯลฯ ซึ่งบรรจุเนื้อหาเกี่ยวกับการเรียนการสอน สิ่งเหล่านี้เป็นวัสดุอุปกรณ์ทางกายภาพ ที่นำมาใช้ในเทคโนโลยีทางการศึกษา เป็นสิ่งที่ใช้เป็นเครื่องมือหรือเป็นช่องทางสำหรับการสอนของผู้สอนส่งไปถึงผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนสามารถเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์หรือ จุดมุ่งหมายที่ผู้สอนวางไว้ได้เป็นอย่างดี

สื่อการเรียนรู้อีกเป็นแหล่งเรียนรู้อีกอย่างหนึ่งที่ช่วยสร้างความเข้าใจในการจัดการเรียนการสอน ทำให้ผู้เรียนเห็นภาพที่ชัดเจนขึ้น และทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้ที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

การใช้แหล่งเรียนรู้

การจัดและการใช้แหล่งเรียนรู้มีความสำคัญที่จะเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งมีผู้ให้แนวคิดของการจัดการแหล่งเรียนรู้และใช้แหล่งเรียนรู้มีดังนี้

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2543, หน้า 16 -17) ได้กล่าวถึงการจัดบรรยากาศในการจัดการเรียนการสอนว่าครูเป็นเพียงผู้จัดสถานการณ์ต่างๆ เพื่อให้นักเรียนได้ปฏิบัติ ทดลอง ฝึกฝน ให้เกิดประสบการณ์ ทักษะ เจตคติ และคุณธรรม จริยธรรม ตามแนวทางการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนในกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งในห้องเรียน และนอกห้องเรียน และห้องส่งเสริมการเรียนรู้ต่าง ๆ จะต้องส่งเสริมให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ตลอดเวลา คือ กำหนดนโยบายของโรงเรียนเรื่องการจัดบรรยากาศส่งเสริมการเรียนรู้ให้ชัดเจน สร้างความเข้าใจให้เกิดความตระหนัก เห็นคุณค่าระหว่างบุคคลในโรงเรียนกับชุมชนสำรวจสภาพปัจจุบันและปัญหาของโรงเรียนเพื่อกำหนดเป็นแผนงาน โครงการแบบปฏิบัติงาน ดำเนินการจัดสภาพแวดล้อม เพื่อเอื้อต่อการเรียนรู้ตามแนวทาง และแผนงานที่กำหนด แสวงหาความช่วยเหลือจากหน่วยงานในชุมชน และหน่วยงานอื่นทั้งภาครัฐและเอกชน นิเทศ กำกับ ติดตาม สนับสนุน ส่งเสริม และสร้างขวัญกำลังใจแก่บุคลากรที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง ประชาสัมพันธ์แนวคิดและผลงาน ให้ผู้ปกครองและชุมชนทราบ มีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่าง ๆ ประเมินผลในการดำเนินงาน รายงานผลการปฏิบัติและเผยแพร่ผลงานดีเด่น

ในขณะที่ สรรค์ วรอินทร์ และทิพวัลย์ คำคง (2545, หน้า 14) แนวคิดการใช้แหล่งการเรียนรู้ เป็นการใช้แหล่งภูมิปัญญาและทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เช่น วัด ภูเขา สวนสัตว์ อุทยาน พิพิธภัณฑ์ หอสมุด แหล่งน้ำ โบราณสถาน เป็นต้น เป็นแหล่งการเรียนรู้ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้โดยตรงด้วยตนเองอย่างถูกต้อง และเรียนรู้ได้ตลอดเวลา ผู้เรียนจะได้ศึกษาสภาพจริงของสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชน อาทิ พืชพันธุ์ไม้ พืชสมุนไพร ลักษณะของดิน หิน แร่ ทั้งแหล่งการเรียนรู้ที่สร้างขึ้นโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม สามารถใช้แหล่งการเรียนรู้เหล่านี้มาหล่อหลอมคนในชุมชนท้องถิ่น ให้มีความรู้ความเข้าใจถึงสิ่งต่าง ๆ ในชุมชน เป็นการสร้างเจตคติ ค่านิยม ความภาคภูมิใจ และอุดมการณ์ให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชน

ในขณะเดียวกัน กระทรวงศึกษาธิการ (2545, หน้า 103) ได้กล่าวว่า การศึกษาและการเรียนรู้คือส่วนสำคัญของวิถีชีวิตคน ซึ่งมีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องตามบริบทที่แปรเปลี่ยน การศึกษาและการเรียนรู้ในปัจจุบันจึงมีอาจมุ่งเน้นเพียงเฉพาะในสถานศึกษาเท่านั้น แต่ต้องกระจายความสำคัญไปทั่วทุกแห่งและทุกรูปแบบ โดยผ่านสื่อ เทคโนโลยี และแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ ทั้งที่บ้าน ที่ทำงาน สถานประกอบการ ร้านขายของ วัด พิพิธภัณฑ์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ ฯลฯ ซึ่งแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ อาจเป็นทั้งแหล่งเรียนรู้โดยตรง และแหล่งเสริมสร้างความรู้

ในทางอ้อมอันเป็นองค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่งของสังคมแห่งการเรียนรู้ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต ประเทศไทยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของแนวคิดการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต และการส่งเสริมแหล่งการเรียนรู้เพื่อการศึกษาของประชาชนดังกล่าว และได้กำหนดให้เป็นภารกิจของรัฐบาลในการส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ ดังปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 25 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546) ความว่า “รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ” ครอบคลุมถึงแหล่งการเรียนรู้ที่จัดโดยหน่วยงานทางการศึกษา หน่วยงานของรัฐ และรัฐวิสาหกิจ หน่วยงาน/สถานประกอบการภาคเอกชน และสถานที่ที่มีศักยภาพในการเป็นแหล่งการเรียนรู้สำหรับการศึกษาของประชาชน

1. แหล่งการเรียนรู้เดิมที่จัดโดยกรมการศึกษานอกโรงเรียน จัดในหลายรูปแบบ ได้แก่ การจัดบริการที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ห้องสมุดประชาชนระดับอำเภอ และระดับจังหวัด ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา ซึ่งแหล่งการเรียนรู้เหล่านี้กระจายอยู่ทั่วประเทศ และเป็นแหล่งในการศึกษาตามอัธยาศัยของประชาชนทุกเพศ ทุกวัย

2. แหล่งการเรียนรู้ที่จัดโดยหน่วยงานของรัฐและรัฐวิสาหกิจ เป็นแหล่งการเรียนรู้เฉพาะด้านสำหรับประชาชนได้เป็นอย่างดี เช่น สวนสัตว์ ศูนย์วิจัยพันธุ์พืชและสัตว์ พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ ศูนย์วัฒนธรรม วนอุทยานแห่งชาติ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานประวัติศาสตร์ ศูนย์พลศึกษาและการศึกษา ฯลฯ

3. แหล่งการเรียนรู้ภาคเอกชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถใช้เป็นแหล่งการเรียนรู้สำหรับประชาชนทั่วไปได้ เช่น ศาสนสถาน หอศิลป์ พิพิธภัณฑ์ สวนสัตว์ สถานประกอบการของภาคเอกชน องค์กรท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ ปัจจุบันมีการยอมรับถึงศักยภาพและความสำคัญของการศึกษาเรียนรู้จากภาคเอกชน จากภูมิปัญญาท้องถิ่น และจากสถานประกอบการต่าง ๆ มากขึ้น

ส่วนแนวคิดในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้นอกห้องเรียน สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2548 ข, หน้า 67 - 71) ได้กล่าวไว้ว่า การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายควรคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดที่จะเกิดกับผู้เรียน การจัดกิจกรรมจึงต้องเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ การจัดกิจกรรมจึงต้องมีความละเอียดรอบคอบเพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดของเป้าหมายที่สำคัญยิ่ง หลักเกณฑ์ที่ควรนำมาพิจารณาในการจัดกิจกรรมนอกสถานที่คือ

1. โรงเรียนต้องมีแผนการดำเนินโครงการอย่างต่อเนื่อง จัดทำเป็นโครงการ และกำหนดให้อยู่ในแผนการปฏิบัติงานของโรงเรียนครอบคลุมการจัดกิจกรรมทุกระดับชั้น โดยมีความต่อเนื่อง

2. การศึกษาแหล่งเรียนรู้ก่อนการจัดกิจกรรม ครูหรือผู้รับผิดชอบชั้นเรียนต้องไปสำรวจสถานที่จริงทุกครั้ง ก่อนที่จะนำผู้เรียนไปศึกษาเรียนรู้เพื่อพิจารณาความเหมาะสมในด้านต่าง ๆ เช่น ที่ตั้งของสถานที่ เส้นทางคมนาคม ด้านความปลอดภัย การปฐมพยาบาล ระบบการติดต่อสื่อสาร การประกันชีวิต งบประมาณ ขนาดของพื้นที่และบริเวณ โดยรอบ การจัดทำใบงานสำหรับผู้เรียน การจัดกิจกรรมเสริมต่าง ๆ อาหารและเครื่องดื่มสำหรับผู้เรียน การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ จุดที่มีความเสี่ยงต่าง ๆ ฯลฯ และสิ่งสำคัญผู้จัดควรที่จะสร้างกิจกรรมก่อนไปให้ผู้เรียนทราบว่าการไปศึกษาแหล่งการเรียนรู้ในครั้งนี้ จะไปทำอะไร เรียนรู้อะไร เข้าร่วมกิจกรรมอะไรบ้าง ประโยชน์ที่ได้รับ ความคาดหวังของผู้เรียน ดังนั้น ผู้จัดจึงควรหาข้อมูลจากแหล่งการเรียนรู้ เช่น แผ่นพับหรือจัดทำสรุปย่อรายละเอียดของแหล่งการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนรู้ได้ศึกษาและ วางแผน ในการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดความคุ้มค่า

3. กำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจน การกำหนดวัตถุประสงค์ และเป้าหมาย การเรียนรู้นอก สถานที่ในแต่ละครั้ง ควรเน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับความรู้ ของภูมิปัญญาไทย ความรู้สากล คุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยใช้แนวคิด แบบบูรณาการ

4. การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่ง ประโยชน์สูงสุด ผู้เรียนต้องได้รับการพัฒนาเต็มศักยภาพ มีทักษะในการแสวงหาความรู้จาก แหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลาย สามารถนำวิธีการเรียนรู้ไปใช้ในชีวิตจริงได้ และสิ่งที่กล่าวมา จะประสบผลสำเร็จไม่ได้ หากขาดการมีส่วนร่วม ของทุกฝ่ายในทุกขั้นตอนเพื่อพัฒนาผู้เรียน

5. การกำหนดขอบเขตของเนื้อหาและกระบวนการ กำหนดขอบเขตหรือบริเวณของ การศึกษาแหล่งการเรียนรู้ ให้มีความชัดเจน เหมาะสมกับกิจกรรม เวลา และเหมาะสมกับจำนวน ผู้เรียน การเรียนรู้นั้นการศึกษาในแนวลึก ไม่ควรเน้นด้านปริมาณให้ มากนัก ควรกระตุ้น และ ส่งเสริมให้ผู้เรียนค้นหาวิธีเรียนรู้ที่เหมาะสมกับตนเอง

6. ขนาดของกลุ่มเรียนรู้ การจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้มีหลายรูปแบบ อาจจัดให้ศึกษา เป็นรายบุคคล หรือจัดเป็นกลุ่ม กลุ่มละประมาณ 2 - 3 คน 5 - 6 คน หรือขึ้นอยู่กับความเหมาะสม แต่ละรูปแบบการจัดกิจกรรม

7. การมีส่วนร่วมของผู้เรียน การจัดกิจกรรมศึกษาตามแหล่งการเรียนรู้ในแต่ละครั้ง ควรให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการวางแผนในการจัดกิจกรรมก่อน และหลังจากการดำเนินกิจกรรม

ดังกล่าวเสร็จสิ้น เพื่อให้กลุ่มผู้เรียน ได้เรียนรู้ถึงกระบวนการดำเนินงาน รับรู้ถึงปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ในระดับที่ผู้เรียนสามารถรับรู้ได้ อาจเป็นคณะกรรมการนักเรียน / หัวหน้าชั้น/ รองหัวหน้าชั้น ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 รวมทั้ง ควรส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมกับการสำรวจความต้องการ และความสนใจของผู้เรียน รวมทั้งพื้นฐานความรู้เดิม ได้เรียนรู้ตามความถนัด ความสนใจ เน้นการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างมีความสุข

8. ความยากง่ายของกิจกรรมเหมาะสมกับวัยและสติปัญญา ผู้จัดกิจกรรมควรคำนึงถึงความเหมาะสมกับวัยและระดับ การเรียนรู้ รูปแบบกิจกรรม ใบบางไม่ควรให้ง่ายหรือยากเกินไป และควรมีการนำรูปแบบกิจกรรม ใบบางที่ออกแบบให้กลุ่มผู้เรียนทดลองใช้ ก่อนนำไปใช้จริง

9. กิจกรรมต้องเน้นการบูรณาการ ผู้จัดกิจกรรมต้องหาวิธีจัดให้แหล่งการเรียนรู้นั้น ๆ สามารถตอบสนองการเรียนรู้ของวิชาการต่าง ๆ ได้โดยการนำเนื้อหาสาระของแต่ละวิชามาบูรณาการให้เป็นเนื้อเดียวกัน ในการเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละครั้ง สามารถเรียนรู้วิชาต่าง ๆ พร้อมกันได้ เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ภาษา ศิลปศึกษา วัฒนธรรม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น ครูผู้สอนแต่ละวิชาจึงต้องมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพื่อให้จัดกิจกรรม มีความกลมกลืนกัน ไม่แยกส่วน เป็นการเรียนรู้แบบองค์รวม

10. ความปลอดภัยผู้จัดควรคำนึงถึงความปลอดภัยของผู้เรียนเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะการเดินทางโดยใช้รถยนต์โดยสารในระยะทางไกล ควรมีการประกันชีวิตให้กับทุกคนที่ร่วมเดินทาง จัดเตรียมชุดปฐมพยาบาลเบื้องต้น ควรมีการประสานงาน ขอความร่วมมือเจ้าหน้าที่เทศกิจ ตำรวจพื้นที่ ถ้าเดินทางในเขตกรุงเทพมหานคร หรือประสานตำรวจทางหลวง ควรจำกัดความเร็วของรถ และตรวจสอบคุณภาพของรถ พนักงานขับรถจะต้องมีความพร้อมในการปฏิบัติหน้าที่ ถ้าใช้รถหลายคน ควรมีวิทยุสื่อสารหรือโทรศัพท์ เพื่อติดต่อสื่อสารระหว่างรถแต่ละคัน และโรงเรียนควรมีข้อมูลของนักเรียน เช่น ข้อมูลด้านสุขภาพ ข้อมูล ผู้ปกครอง โทรศัพท์ที่บ้าน ใบบัญชีของผู้ปกครอง ฯลฯ

11. เน้นจินตนาการเพื่อการสร้างสรรค์ การกำหนดกิจกรรมของผู้เรียนในขณะที่เรียนรู้ นอกสถานที่ ครูควรส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีโอกาสสร้างจินตนาการ สร้างองค์ความรู้ ด้วยตนเองให้มากกว่าการคัดลอกเนื้อหาความรู้ที่อยู่ตามชิ้นงาน กิจกรรม ควรให้ผู้เรียนเกิดความคิดสร้างสรรค์ และสามารถนำความรู้และสิ่งที่ได้จากการเรียนรู้มาเชื่อมโยงกับชีวิตจริงของผู้เรียนได้

12. การประเมินผล ควรเน้นการประเมินที่หลากหลาย ไม่ประเมิน เฉพาะใบบางหรือการเข้าร่วมกิจกรรมที่ครูกำหนด แต่ควรให้โอกาส ผู้เรียนได้เสนอหรือถ่ายทอดความรู้สึก เล่าประสบการณ์ที่ได้รับ ความคิดสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้น ผลงานด้านความรู้ในแหล่งการเรียนรู้

ผลงานจากการเรียนรู้จากกิจกรรม ความคิดต่อยอดของผู้เรียน การมีส่วนร่วมและข้อเสนอแนะต่าง ๆ

สำหรับ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2550, หน้า 4 - 5) ได้ให้แนวคิดของการจัดการเรียนรู้เน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ ผู้สอนสามารถกระตุ้นให้ผู้เรียนได้คิด ได้ปฏิบัติงานด้วยเอกลักษณ์ของตัวเอง แนวคิดที่สำคัญมีดังนี้

1. การจัดการเรียนรู้เน้นความสำคัญของผู้เรียน ให้ผู้เรียนมีความสำคัญที่สุดในกระบวนการเรียนรู้
  2. ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยการฝึกทักษะการใช้กระบวนการคิดการวิเคราะห์ การสังเกต การรวบรวมข้อมูล และการปฏิบัติจริง ทำให้ คิดเป็น ทำเป็น
  3. ผู้เรียนเรียนรู้อย่างมีความสุข สนุกกับการเรียนรู้ได้คิด แสดงออกอย่างอิสระ บรรยากาศการเรียนรู้อย่างเป็นกัลยาณมิตร
  4. ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ทั้งระบบ
  5. ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจัดการกระบวนการเรียนรู้ของผู้สอนมาเป็นผู้รับฟัง ผู้เสนอแนะ ผู้ร่วมเรียนรู้ เป็นที่ปรึกษา ผู้สร้างโอกาสสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เป็นนักออกแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนมีบทบาทมากที่สุด
  6. ต้องการให้เรียนรู้ในสิ่งที่มีความหมายต่อชีวิต คือ สิ่งที่อยู่ใกล้ตัวจากง่ายสู่ยาก จากรูปร่างนามธรรม โดยใช้แหล่งเรียนรู้เป็นสื่อ ประสบการณ์ชีวิต ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมมาเป็นฐานการเรียนรู้และประยุกต์ใช้กับการป้องกันและแก้ปัญหา
  7. ให้ผู้เรียนได้มีโอกาสในการจัดกิจกรรมได้เรียนรู้ตามความต้องการ ความสนใจ ใฝ่เรียนรู้ในสิ่งที่ต้องการอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ได้รับประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยตัวเอง
  8. ถือว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทุกที่ ทุกสถานที่
  9. ปลูกฝังสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ในทุกสาระการเรียนรู้
- โดยมีขั้นตอนการจัดการเรียนรู้ดังนี้
1. ขั้นสำรวจ ผู้สอนให้ผู้เรียนศึกษา สำรวจแหล่งเรียนรู้ ในโรงเรียน และในชุมชนของผู้เรียน
  2. ขั้นเรียนรู้ เป็นขั้นที่ผู้เรียนได้ศึกษาแหล่งเรียนรู้และปฏิบัติกิจกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้และปฏิบัติกิจกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ และมีการวางแผนร่วมกันในการปฏิบัติงาน

3. **ขั้นประเมินผล** เป็นขั้นตอนการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง โดยให้บรรลจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้ ในการจัดการเรียนรู้ โดยมีผู้สอน ผู้เรียน ผู้ปกครองเป็นผู้ประเมิน
4. **ขั้นนำไปใช้** เป็นขั้นที่ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้จากแหล่งเรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน
5. **ขั้นประยุกต์ความรู้และเผยแพร่ผลงาน** ขั้นที่ผู้เรียนนำความรู้ที่ได้เรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและเผยแพร่ นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้เรียนต่อไป

ในการจัดการเรียนรู้ได้กำหนดบทบาทของผู้สอนดังนี้ คือ รวบรวมข้อมูลที่มีในโรงเรียน และชุมชนของผู้เรียน ให้คำปรึกษาแนะนำผู้เรียน ในการศึกษาหาความรู้จากแหล่งเรียนรู้ จัดหาประสานงาน วัสดุอุปกรณ์ เอกสารเพิ่มเติม ให้การแนะนำ และสร้างขวัญกำลังใจ ประเมินการเรียนรู้ในภาพรวม ติดตามช่วยเหลือในการดำเนินการ แนะนำความถูกต้อง ประยุกต์ใช้เผยแพร่ผลงาน สรุปและประเมินผล ในส่วนของบทบาทของผู้เรียนไว้ดังนี้ สำรวจแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน ชุมชน และศึกษาเอกสารพร้อมทั้งจัดบันทึก แบ่งกลุ่ม แบ่งหน้าที่การทำงานนำความรู้เสนอภายในกลุ่ม ตรวจสอบข้อมูล ความถูกต้อง ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารเพิ่มเติม จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ประเมินผลด้านความรู้ กระบวนการทำงานโดยตนเอง คณะครู และผู้ปกครอง เลือกรูปแบบวิธีการนำเสนอผลงาน เสนอผลงานการปฏิบัติงาน เผยแพร่ผลงานต่อผู้เรียน คณะครู ผู้ปกครอง ชุมชน สรุปผลและประเมินผลการเผยแพร่ผลงาน

ส่วน สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2551, หน้า 20 - 28) ได้รายงานการติดตามความก้าวหน้าในการจัดการแหล่งเรียนรู้ ปี 2549- 2550 ในส่วนของห้องสมุด ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการ มีนโยบายผลักดันให้ห้องสมุดประชาชนทั่วประเทศปรับเปลี่ยนตนให้มีบริการที่หลากหลายเพิ่มขึ้นเพื่อตอบสนองการเรียนรู้ตามอัธยาศัยของประชาชนทุกคน โดยจัดให้มีสื่ออิเล็กทรอนิกส์ การบริการอินเทอร์เน็ต ฝึกอบรมคอมพิวเตอร์ กิจกรรมส่งเสริมการอ่าน ปรับปรุงอาคารสถานที่ให้สวยงาม ร่มรื่น สะดวกสบาย รวมทั้งกิจกรรมอื่น ๆ ที่สามารถเชิญชวน ให้ประชาชนเข้าไปใช้ห้องสมุดให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยสำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียนได้ให้บริการการเรียนรู้ตามอัธยาศัยในรูปแบบกิจกรรม รายการวิทยุ เพื่อการศึกษา รายการ โทรทัศน์ เพื่อการศึกษา การใช้บริการห้องสมุดประชาชน การจัดกิจกรรมของศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา โดยมีรายละเอียดดังนี้ รายงานผลการตรวจราชการและติดตามผล กระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีงบประมาณ 2549 พบว่า ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนมีการดำเนินการ คือ รวบรวมแหล่งเรียนรู้ นอกระบบและตามอัธยาศัยเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิต เป็นแหล่งสารสนเทศเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

ตลอดจนดำเนินการส่งเสริมสนับสนุนแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ในความรับผิดชอบ เช่น ห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านที่จัดสรรงบประมาณให้สอดคล้องกับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เน้นการให้ความสำคัญกับห้องสมุดเคลื่อนที่ โดยพัฒนาห้องสมุดให้เป็นแม่ข่ายของศูนย์การเรียนรู้ เพื่อให้โอกาสกับชุมชน ได้รู้ข่าวสารที่ทันต่อเหตุการณ์ และส่งเสริมการอ่านแก่ประชาชน ส่วนแผนปฏิบัติการกระทรวงศึกษาธิการเพื่อรองรับนโยบายรัฐบาล ปีงบประมาณ 2550-2551 กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายที่จะให้เด็กและเยาวชนทุกคนมีสิทธิและโอกาสที่จะเข้ารับการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาขั้นพื้นฐาน ไม่น้อยกว่าสิบสองปีอย่างทั่วถึง มีคุณภาพและเป็นธรรมโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย กิจกรรมหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่ง คือ การส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย โดยพัฒนาห้องสมุดประชาชน ให้เป็นห้องสมุดมีชีวิต โดยพัฒนาห้องสมุดให้เป็นห้องสมุดมีชีวิต เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าไปศึกษาหาความรู้ได้ด้วยตนเอง มีการดำเนินการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ ปี 2548 จนถึงปัจจุบันมีจำนวนทั้งสิ้น 62 แห่ง ดำเนินการดังนี้ คือ พัฒนาระบบบริการที่ทันสมัย สอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น ปรับแต่งสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกให้สวยงาม สะอาดตา พัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ และจัดหาสื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้บริการ ปรับรูปแบบการให้บริการในทุกด้าน โดยเฉพาะการให้บริการด้วยระบบอิเล็กทรอนิกส์ และพัฒนาสื่อทันสมัย จัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านและการเรียนรู้ตามอัธยาศัย และนโยบายในการพัฒนาห้องสมุดประชาชนให้มีชีวิต สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน กำหนดให้ห้องสมุดประชาชนทั่วประเทศเป็นกลุ่มเป้าหมายเข้าร่วม โครงการในการพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีแนวคิดและหลักการในการพัฒนาห้องสมุดประชาชน เพื่อเป็นศูนย์กลางข้อมูลข่าวสาร เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ และจัดกิจกรรมของชุมชน เป็นห้องสมุดที่เอื้อต่อการเรียนรู้อย่างกว้างขวางต่อเนื่องตลอดชีวิต

การเรียนรู้จากแหล่งการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นการศึกษาตามอัธยาศัย

เป็นการศึกษาที่สอดคล้องกับหลักการจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และสอดคล้องกับหลักการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้จากประสบการณ์ และการเรียนรู้จากวิถีชีวิต หากพัฒนาหรือส่งเสริมให้องค์กร สถานที่ หรือภูมิปัญญา เหล่านี้ให้มีสภาพเป็นแหล่งการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาดตามอัธยาศัยของประชาชนมากยิ่งขึ้น

การศึกษาที่เกี่ยวข้อง

ในส่วนของการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการใช้แหล่งเรียนรู้ของโรงเรียน มีงานที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ศรีนุช กุศลวงศ์ (2544) ได้ศึกษาการใช้อุทยานการเกษตรเพื่อเพิ่มพูน ประสบการณ์ การศึกษาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนอนุบาลเชียงใหม่ พบว่า แหล่งศึกษาที่นักเรียน เข้าไปใช้มากคือ ห้องสมุดเกษตร ห้องเรียนเกษตร และบริเวณปลูกไม้ดอกไม้ประดับ โดยมีการจัดการเรียนการสอนที่เป็นการปฏิบัติจริง มีการจัดทำใบความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ที่แสดงไว้ เป็นจุดศึกษาในอุทยานการเกษตร และให้มีการจัดการเกษตรครบวงจร ตั้งแต่ลงมือปฏิบัติจนถึง การจำหน่าย รวมทั้งการจัดหาพันธุ์ไม้มาจำหน่ายด้วย นอกจากนี้ นักเรียนจะเข้าไปเพื่อการพักผ่อน นักเรียนเข้าไปอย่างมีความสุขเนื่องจากบรรยากาศภายในมีความร่มรื่น

ต่อมา นवलศรี ธีราช (2545) ได้ศึกษาแหล่งเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อพัฒนา หลักสูตรในตำบลดงมหาวัน กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย พบว่า แหล่งเรียนรู้สิ่งแวดล้อม ศึกษาในท้องถิ่น ตำบลดงมหาวัน มีขีดความสามารถ ความพร้อมเพียงพอต่อการนำไปพัฒนา หลักสูตรท้องถิ่น แตกต่างกันเนื่องจากมีข้อจำกัด ด้านเวลาของวิทยากร หรือผู้ประสานการเรียนรู้ ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรกรรม ด้านองค์ความรู้มีความลึกซึ้งในศาสตร์ที่เป็นระบบ สามารถ อ่านออกเขียนได้ การให้ความสำคัญของสังคมชุมชนต่อบุคลากรภูมิปัญญาท้องถิ่นน้อย และขาดงบประมาณสนับสนุนในการสืบสานวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ในชุมชน

ส่วน โปรยทอง แซ่เต้ (2545) ได้ศึกษาการใช้แหล่งวิทยาการชุมชนเพื่อการเรียน การสอนวิชาสังคมศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดลำพูน พบว่า ครูได้นำแหล่งวิทยาการชุมชนมาใช้ประกอบการเรียนการสอนในโรงเรียนเพื่อให้ผู้เรียนได้รับ ประสบการณ์ตรงและบรรลุจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้มากที่สุดแต่มีการใช้ค่อนข้างน้อย เนื่องจาก อุปสรรคต่างๆ เช่น การขาดงบประมาณในการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน จึงไม่สามารถใช้ วิทยาการชุมชนได้อย่างเต็มที่ ซึ่งได้มีการเชิญหรือนำแหล่งวิทยาการชุมชนมาใช้ในการเรียน การสอนและให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนแทน

สำหรับ ขนิษฐา รุ่งกิจเลิศสกุล (2546) ได้ศึกษาการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชนเพื่อ พัฒนาในการเขียนเล่าเรื่อง ของนักเรียนชั้นเรียนประถมศึกษาปีที่ 3 โดยศึกษาผลการเขียนเล่าเรื่อง ของนักเรียนก่อนและหลังการสอนเขียน โดยใช้แหล่งวิทยาการชุมชน จำนวน 8 แห่ง และ ใช้แหล่งวิทยาการชุมชน 4 ประเภท คือ สถานที่ และแหล่งท่องเที่ยว การประกอบอาชีพ ขึ้นร่วมกัน คิดเรื่องที่จะเขียน ขึ้นระดมความคิด ขึ้นเชื่อมโยงประสบการณ์ และขึ้นนำเข้าสู่การเขียน ผลการเขียนเล่าเรื่อง เมื่อวิเคราะห์ความสามารถในการเล่าเรื่องของนักเรียนหลังเรียนสูงกว่า

ก่อนเรียน แสดงว่าแผนการสอนหลังเล่าเรื่อง โดยใช้แหล่งวิทยาการชุมชนสามารถพัฒนาความสามารถในการเขียน เล่าเรื่องของนักเรียนได้

ในขณะที่ สามารถ รอดสำราญ (2546) ได้ศึกษาการใช้แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดเพชรบุรี พบว่า โรงเรียนมีการใช้แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนทั้ง 8 กลุ่มสาระ โดยนำกลุ่มแหล่งเรียนรู้ที่เป็นสื่อสารสนเทศมาใช้มากที่สุด รองลงมาคือแหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคล ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี แนวความคิดหลักปฏิบัติหรือเทคโนโลยีชาวบ้าน แหล่งเรียนรู้ที่เป็นแหล่งวิทยาการ การประกอบอาชีพการเรียนรู้ในท้องถิ่น ภูมิปัญญาเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อและแหล่งเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติ ตามลำดับ สำหรับปัญหาการใช้แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนทุกด้านปานกลาง ที่เป็นปัญหามากที่สุด คือปัญหาด้านงบประมาณ รองลงมาคือ ปัญหาด้านวัสดุ อุปกรณ์ ด้านการจัดการ และด้านบุคลากร

ในปีต่อมา เกียรติวิโรจน์ ชื่นเรณู (2547) ได้ศึกษาการใช้แหล่งเรียนรู้เพื่อการพัฒนาการเรียนการสอนสาระการงานอาชีพและเทคโนโลยีตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 3 พบว่าการใช้แหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาการเรียนการสอนสาระการงานอาชีพและเทคโนโลยีมีการใช้ปานกลาง จำนวน 4 ประเภท คือ สิ่งตีพิมพ์ สื่ออื่นๆ ในโรงเรียน สื่อทรัพยากรธรรมชาติ ในชุมชนและในท้องถิ่น มีการใช้น้อย 4 ประเภท สื่อเทคโนโลยีในโรงเรียน สื่อบุคลากรในโรงเรียน สื่อบุคคลในชุมชนและท้องถิ่น

สำหรับ ณีฐวิ นามบุรี (2547) ได้ศึกษาการพัฒนาคู่มือครูในการใช้แหล่งเรียนรู้ภายในโรงเรียนเพื่อจัดการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศ พบว่าการจัดการเรียนการสอนทักษะการฟัง - พูด มีการใช้แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคลมาก และใช้แหล่งเรียนรู้สถานที่น้อยในด้านทักษะการอ่านใช้แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคลและสถานที่มาก ส่วนในด้านการเขียนไวกรณ์คำศัพท์ใช้แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคลมาก และใช้ในด้านการจัดการเรียนการสอนวัฒนธรรมเจ้าของภาษาใช้แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคลน้อยและใช้แหล่งเรียนรู้ประเภทสถานที่มาก

ส่วน วินัย ไพอารมณ (2547) ได้ศึกษาการจัดการแหล่งเรียนรู้ของสถานศึกษาในกิ่งอำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ในการจัดการแหล่งเรียนรู้ของสถานศึกษาในด้านบุคลากร ส่วนใหญ่ได้ส่งเสริมให้มีการพัฒนาตนเอง การไปทัศนศึกษา ดูงานนอกสถานที่ เปิดโอกาสให้ชุมชนได้ใช้อาคารสถานที่ของสถานศึกษา ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมินตนเองในด้านการใช้แหล่งเรียนรู้ด้วยวิธีการที่หลากหลาย สร้างความตระหนักให้ ผู้ปกครองเห็นความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ส่วนงานที่ไม่ได้ปฏิบัติคือ การวางแผนร่วมกับชุมชนในการใช้บุคลากร จัดทำทำเนียบวิทยาการหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ด้านปัญหาของแหล่งเรียนรู้

ด้านบุคลากรพบว่าบุคลากรไม่มีความรู้ ขาดความรู้ความชำนาญในการเลือกใช้สื่อเทคโนโลยี และไม่เห็นความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ ขาดการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา ขาดการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ขาดแคลนสื่อและงบประมาณในการดำเนินการจัดแหล่งเรียนรู้และขาดการนิเทศติดตามผลอย่างต่อเนื่อง

ขณะที่ สายสุนีย์ แสงเขื่อนแก้ว (2547) ได้ศึกษาการบริหารแหล่งเรียนรู้เพื่อการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนในเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต 2 พบว่าฝ่ายบริหารให้ความสำคัญต่อแหล่งเรียนรู้น้อย ทำให้ได้รับงบประมาณ บุคลากร สถานที่ ระบบข้อมูล เทคโนโลยีสารสนเทศไม่เพียงพอ ขาดการมีส่วนร่วมในท้องถิ่น ด้านการดำเนินการแหล่งเรียนรู้ห้องสมุด มีการดำเนินการตามแผนมากที่สุด มีการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย ควรมีการปรับปรุงด้านข้อมูลสารสนเทศ เทคโนโลยี วัสดุอุปกรณ์ สนับสนุนให้มีการวิจัยการจัดแหล่งเรียนรู้ ขาดการนิเทศติดตามการใช้แหล่งเรียนรู้ แสดงให้เห็นถึงการบริหารงานที่ไม่ต่อเนื่อง ขาดคุณภาพ

ส่วน สุริรัตน์ ขุนห้วย (2548) ได้ศึกษาการใช้วิทยากรชุมชนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ระดับช่วงชั้นที่ 3 สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน วัดจิวเฒ่า อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าการใช้แหล่งวิทยากรชุมชนในการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมระดับช่วงชั้นที่ 3 ของครูสังคมศึกษามีการใช้วิทยากรมาใช้ในการสอนมากกว่า 10 ปี โดยสาระการเรียนรู้ ศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม ใช้วัดเป็นแหล่งวิทยากรชุมชนมากที่สุด สาระการเรียนรู้ หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคมนั้น ครูสังคมศึกษาใช้องค์การบริหารส่วนตำบลแม่สาบ เป็นแหล่งวิทยากรในการสอนมากที่สุด สาระการเรียนรู้ เศรษฐศาสตร์ ใช้ฟาร์มตัวอย่างตามพระราชดำริบ้านแม่ตุงตุงเป็นแหล่งวิทยากรในการสอนมากที่สุดและสาระการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ใช้ชุมชนหมู่บ้านจิวเฒ่าเป็นแหล่งวิทยากรในการสอนมากที่สุด และสาระการเรียนรู้ภูมิศาสตร์ใช้ป่าต้นน้ำในตำบลแม่สาบเป็นแหล่งวิทยากรในการสอนมากที่สุดและมีการใช้แหล่งวิทยากรในชุมชนโดยการพานักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ตามประเพณีของหมู่บ้าน

ในปีต่อมา พรชัย ตุงคนาค (2549) ได้ศึกษาการพัฒนาหน่วยการเรียนรู้เรื่องอาชีพในชุมชน โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พบว่าหน่วยการเรียนรู้เรื่องอาชีพในชุมชน โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นมีความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและสามารถนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากผู้ศึกษาได้วางแผนการสร้างหน่วยการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ โดยมีการสำรวจแหล่งเรียนรู้ ศึกษาวัตถุประสงค์ วิเคราะห์สาระการเรียนรู้ และวิเคราะห์หลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี เพื่อนำมาเป็น

กรอบแนวปฏิบัติในการวางแผนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมท้องถิ่นอีกทั้ง เนื้อหาที่นำมาจัดการเรียนการสอนเป็นเรื่องใกล้ตัวนักเรียนตลอดจนการใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ อย่างหลากหลายจึงทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจในบทเรียนสนุกสนานในการเรียน ได้ปฏิบัติจริงใน แหล่งเรียนรู้รวมถึง ได้เรียนรู้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น เสร็จแล้วจึงนำไปทดลองใช้กับนักเรียนที่ไม่ใช่ กลุ่มเป้าหมายแล้วจึงนำหน่วยการเรียนรู้ปรับปรุงแก้ไขส่วนที่บกพร่องจนเป็นหน่วยการเรียนรู้ ที่สมบูรณ์ ซึ่งเมื่อนำไปใช้กับนักเรียนกลุ่มเป้าหมายผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน กลุ่มเป้าหมายสูงกว่าเกณฑ์ ที่กำหนด ทำให้ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการเรียนการสอนใน ภาพรวมเป็นไปในทางบวก

ต่อมา ศิริพร จิตอารีย์ (2549) ได้ศึกษาการจัดแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า โรงเรียนยุพราชวิทยาลัยมีการจัดแหล่งเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ ได้ด้วยตัวเอง ส่วนที่เห็นว่าไม่ได้มีการปฏิบัติคือ ส่งเสริมให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการจัด แหล่งเรียนรู้ และที่เห็นว่าไม่แน่ใจคือ มีข้อมูลสารสนเทศในการเลือกแหล่งเรียนรู้เพียงพอ สำหรับปัญหาที่พบคือขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจในการจัดแหล่งเรียนรู้ นักเรียน ไม่เห็นคุณค่าของแหล่งเรียนรู้ อาคารสถานที่คับแคบและไม่เพียงพอต่อจำนวนนักเรียน สื่อมีไม่ เพียงพอ ขณะที่ข้อเสนอแนะนั้นพบว่า ควรแก้ไขปัญหาที่พบอย่างเป็นรูปธรรม

ในปีเดียวกัน สุนทรี สุวรรณภูมิ (2549) ได้ศึกษาการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็ก โดยใช้การจัดการเรียนรู้ แบบบูรณาการ กรณีโรงเรียนวัดสารภีวิทยาการ อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ครู นักเรียน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีความพึงพอใจในการดำเนินการเรียน การสอนแบบบูรณาการ ด้วยวิธีการรวมชั้นเรียนและบูรณาการระหว่างวิชาโดยใช้สิ่งแวดล้อม เป็นสื่อมาก เนื่องจากเป็นวิธีการที่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นของโรงเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ ประหยัดเวลาในการสอน สามารถแก้ปัญหาของครูไม่ครบชั้น และขาดสื่อการเรียนได้ ด้านผล การเรียนของผู้เรียน พบว่าผู้เรียนได้รับความรู้ความเข้าใจจากการเรียนการสอนแบบบูรณาการด้วย วิธีการรวมชั้นเรียนและบูรณาการ ระหว่างวิชาโดยใช้สิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี นักเรียนมีความสนใจ เรียน มีความกระตือรือร้นในการเรียน สามารถนำเสนอแนวคิด ช่วยกันวางแผน เสนอแนวทาง วิธีการทำงาน และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นอย่างดีและนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน

ส่วน วราภรณ์ จันทสูตร (2549) ได้ศึกษา การใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการเรียน การสอนภาษาไทย ของครูช่วงชั้นที่ 2 โดยใช้กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ ครูผู้สอน ภาษาไทยช่วงชั้นที่ 2 ของโรงเรียนในเขตอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย พบว่า สภาพการรู้ หรือ ไม่รู้ว่ามีแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการเรียนการสอนภาษาไทยของครูช่วงชั้นที่ 2 ครูส่วนใหญ่

รู้ว่ามิแหล่งเรียนรู้ในชุมชน 3 ประเภท โดยรู้ว่ามิแหล่งเรียนรู้ในชุมชนประเภทกิจกรรมมากที่สุด รองลงมาคือแหล่งเรียนรู้ชุมชนประเภทสถานที่ และแหล่งเรียนรู้ชุมชนประเภทบุคคลตามลำดับ สำหรับสภาพการใช้หรือไม่ใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการเรียนการสอนภาษาไทย พบว่า ครูใช้แหล่งเรียนรู้ชุมชนประเภทกิจกรรมมาก สำหรับบุคคลใช้ปานกลาง และสถานที่ใช้น้อย ส่วนเหตุผลการใช้หรือไม่ใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนประเภทสถานที่ เป็นเพราะไม่สะดวกในการเดินทาง ขาดงบประมาณ ยุ่งยากในการประสานงาน เจ้าของสถานที่ไม่ให้ความร่วมมือ และครูเกรงจะเกิดอันตรายกับผู้เรียน เหตุผลที่ครูไม่ใช้แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคลไม่มีเวลาว่างให้เพียงพอ ผู้เรียนเป็นชนเผ่าหลายชนเผ่าร่วมกันทำให้ยากต่อการสื่อสาร การคมนาคมและการติดต่อประสานงาน ไม่สะดวก ครูรู้สึกว่าคุณครูไม่มีความชำนาญและไม่มีทักษะในการสอน บุคลากรที่มีความชำนาญมักจะอายุมากจึงไม่สะดวกในการเดินทางเหตุผลที่ครูไม่ใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนประเภทกิจกรรมเป็นเพราะครูเห็นว่ากิจกรรมไกลตัวผู้เรียน ไม่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน สถานที่จัดกิจกรรมห่างจากสถานศึกษาไม่สะดวกในการเดินทาง กิจกรรมบางกิจกรรมอยู่ในช่วงที่ไม่เหมาะสมต่อ การเรียนการสอน บางกิจกรรมขัดต่อศาสนาที่ผู้เรียนนับถือหรือขัดต่อจารีตของชุมชน และเกรงว่าจะเกิดอันตรายต่อผู้เรียน

ในทำนองเดียวกัน นันทิยา จินามา (2549) ได้ศึกษา การใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนเพื่อพัฒนาทักษะการเขียนเล่าเรื่องของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างนักเรียน จำนวน 18 คน โรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์ 1 อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า แผนการเรียนรู้การเขียนเล่าเรื่อง โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนจำนวน 8 แผน 16 ชั่วโมง แหล่งเรียนรู้ในชุมชน 4 ประเภท คือสถานที่ท่องเที่ยว การประกอบอาชีพศิลปวัฒนธรรมประเพณี โดยมีขั้นตอนการสอนประกอบด้วย ขั้นร่วมคิดเรื่องที่เขียน ขั้นระดมความคิด ขั้นเชื่อมโยงประสบการณ์ และขั้นนำสู่บทเรียน นักเรียนมีทักษะการเล่าเรื่องโดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน โดยได้คะแนนเฉลี่ยร้อยละ 69.13 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ร้อยละ 65.00

ในปีต่อมา ภัครภรณ์ มานิตย์ (2550) ได้ศึกษา การจัดการเรียนรู้ของกลุ่มโรงเรียนโป่งสา จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ในการจัดการแหล่งเรียนรู้ได้มีการวางแผนการใช้แหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษา สำรวจข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวางแผนการใช้แหล่งเรียนรู้ และกำหนดครูผู้รับผิดชอบแหล่งเรียนรู้ บางส่วนที่ไม่มีการจัดการคือ จัดสรรงบประมาณเพื่อเป็นค่าตอบแทนวิทยากรท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนการใช้แหล่งเรียนรู้ และเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอุดหนุนสำหรับงบประมาณ ในการใช้แหล่งเรียนรู้พบว่า ใช้แหล่งเรียนรู้ประเภทธรรมชาติ ให้ความรู้ในการใช้แหล่งเรียนรู้กับผู้เรียน ได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหารและครูให้ใช้แหล่งเรียนรู้และใช้

แหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา แต่บางส่วนไม่ได้ปฏิบัติคือ สำรวจความต้องการของชุมชนในการใช้แหล่งเรียนรู้ จัดแหล่งเรียนรู้ให้เพียงพอกับความต้องการ และให้ความรู้ในการใช้แหล่งเรียนรู้กับชุมชน ส่วนการนิเทศติดตามพบว่ารับฟังข้อคิดเห็นของผู้ใช้แหล่งเรียนรู้ ปรับปรุงแหล่งเรียนรู้ เปิดโอกาสให้ครูมีการแสดงความคิดเห็นต่อการดำเนินงาน บางส่วนที่ไม่ได้ปฏิบัติ คือ ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงาน วิเคราะห์ข้อมูลจากการนิเทศ และติดตามรายงานผลการดำเนินงานการใช้แหล่งเรียนรู้ และแต่งตั้งคณะกรรมการประเมินผลการใช้แหล่งเรียนรู้ และนำเสนอผลการพัฒนาแหล่งเรียนรู้

ส่วน เบญจวรรณ ระตา (2550) ได้ศึกษาการใช้แหล่งเรียนรู้ในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนเทศบาลดอกเงิน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การใช้แหล่งเรียนรู้ในการเรียนการสอน บุคลากร สถานที่ และกิจกรรมที่โรงเรียนจัดขึ้น ผู้บริหารและครูผู้สอนในโรงเรียนทุกคนได้ดำเนินการใช้แหล่งเรียนรู้ โดยร่วมกันกำหนดนโยบาย วางแผนการใช้แหล่งเรียนรู้ กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้อะไรและจุดประสงค์การใช้แหล่งเรียนรู้ รวมทั้งการใช้แหล่งเรียนรู้ มีความเหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อการนำมาใช้ในการเรียนการสอน และประเมินผลเกี่ยวกับการใช้แหล่งเรียนรู้ โดยใช้แบบสำรวจความพึงพอใจแบบสัมภพณ์ และสังเกตการณ์มีส่วนร่วมของนักเรียน ข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นกับการใช้แหล่งเรียนรู้ คือ งบประมาณมีไม่เพียงพอ เวลาที่ใช้ศึกษาหาความรู้มีน้อย และสถานที่คับแคบไม่เพียงพอกับจำนวนนักเรียน

จากการศึกษาเอกสารและการศึกษาที่เกี่ยวข้องข้างต้น จะเห็นได้ว่าแหล่งเรียนรู้มีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาในสถานศึกษา แหล่งเรียนรู้ช่วยสร้างประสบการณ์เรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน และยังเป็นส่วนหนึ่งของการรองรับการประกันคุณภาพให้ได้คุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาอย่างไรก็ตามการใช้แหล่งเรียนรู้ยังมีปัญหาที่พบคือ ปัญหาด้านบุคลากร คือขาดบุคลากร ในการจัดการแหล่งเรียนรู้และบริหารการใช้แหล่งเรียนรู้ได้อย่างคุ้มค่า ปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์ อุปกรณ์สถานศึกษาบางแห่ง ยังไม่พร้อมในด้านงบประมาณ และปัญหาแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ ของแต่ละสถานศึกษา ซึ่งปัญหาเหล่านี้ยังรอการแก้ไข ปรับปรุง และพัฒนาจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา